

Werner Cohn

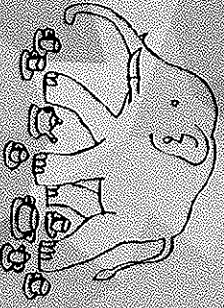
Cikáni

přeložil Marek Jakoubek

ISBN 978-80-201-3000-0

Praha 2009

9 788020 130000 >

Obsah

Když kniha zraje jako víno aneb Na okraj českého vydání Cikánů Wernera Cohna (Marek Jakoubek)	9
Knihá Cikáni po pětácti letech (Werner Cohn)	15
Úvod	17
Metody výzkumu	20
Rozmanitost Cikánů	26
Původ Cikánů	31
Život Romů	33
Příbuzenská terminologie a cena za nevěstu	40
Inbreeding a cena za nevěstu	43
Cikáni jako instituce západní kultury	48
Doplňující četba	52
Literatura	53
Výběrová bibliografie Wernera Cohna	56
Rejstřík	58

klíčová slova: Cikáni, Romové, Werner Cohn, sociologie, Severní Amerika

Univerzita Karlova v Praze
Knihovna společenských věd
Praha 5 - Jinonice

Z anglického originálu *The Gypsies*, vydaného v nakladatelství Addison-Wesley Publishing Company (Reading, Massachusetts) v roce 1973, přeložil Marek Jakoubek.
Odbornou revzi překladu provedla Mgr. Lenka Budilová z Katedry antropologických a historických věd
Západočeské univerzity v Plzni.
Předmluvu napsal Marek Jakoubek.

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)**, Praha 2009.
Vydání první.

Copyright © Werner Cohn 1973
Foreword © Werner Cohn 2008

Knihá je publikována s laskavým svolením autora. Published with kind permission of Werner Cohn.
Translation and Foreword © Marek Jakoubek 2009

ISBN 978-80-7419-008-7

Když kniha zraje jako víno aneb Na okraj českého vydání *Cikánů* Wernera Cohna

Knihla *Cikáni* Wernera Cohna vychází v českém překladu s šesatřicetiletým zpožděním. Dlouhý čas, který od jejího prvního anglického vydání uběhl, špl na jedné straně k tomu, že v řadě oblastí je dnešní ciganologické bádání takřka nevyhnutelně dále než v roce 1973. Na straně druhé však toto dlouhé období knihu *Cikáni* řádně prověřilo a udělilo jí známku nezpochybnitelné kvality: Cohnova kniha *Cikáni* se v uplynulé době stala světovou ciganologickou klasikou a nalezneme ji v bibliografi v zásadě všech seriózních prací zabývajících se danou problematikou. Je-li tomu tedy tak, že dnes se ciganologické poznání nalézá dále než v době prvního vydání Cohnovy publikace, je tomu tak zčásti nepochybně i právě díky ní.

Překlad Cohnova díla *Cikáni* se přidává k rozrůstající se řadě českých překladů zahraniční ciganologické literatury. Máme za to, že v této řadě zaplňuje jedno z dalších bílých míst. Podiváme-li se totiž na soubor doposud vydaných překladů zahraničních monografických ciganologických děl, ukáže se, že v něm zaujímá pole dosud v zásadě neobsazené. V rámci překladových děl věnovaných Cikánům/Romům, s nimiž měl český čtenář možnost se seznámit, stojí Cohnovi *Cikáni* svým oborovým zázemím, nalézajícím se na pomezí sociologie a antropologie, nejbližze Času *Cikánů* anglického antropologa Michaela Stewarta (česky 2005), charakter obou publikací je ovšem značně odlišný. Zatímco Stewartova kniha je v zásadě *case study* povahy vybírající vybranou komunitu olašských Cikánů v Maďarsku v osmdesátých letech minulého století, má text Wernera Cohna charakter kompendiální, usilující o souhrnný přehled v podobě studijní příručky. V širším kontextu pak o mnohém vypovídá i prostý a zřejmý fakt, že zatímco v případě Stewartovy knihy dělí publikaci jejího českého překladu od prvního anglického vydání osm let (orig. vydání 1997), u díla Cohnova je to let šesatřicet. Tato skutečnost totiž kromě jiného dobře ilustruje, že česká ciganologie využívá (být pohříchu málo) po roce 1989 nabytých možností kontaktu s děním za (západními) hranicemi, a že ačkoli český ciganologický diskurz za tím světovým sice stále ještě zaostává, je toto zpoždění mnohem menší, než bylo před třiceti lety.

Prestože má český čtenář v posledních letech možnost seznámit se s řadou nejnovějšími výsledky ciganologického bádání ve (především západním) světě, ukazuje se, že porozumění soudobé ciganologické diskuzi zčásti ztěžuje neznalost toho, o čem se tato diskuze vedla v přecházejících letech. Jinak řečeno: jsou k dispozici výsledky, ale někdy není jasné, jak se k nim došlo. Proto se zdá nejen výhodné, ale i nezbytné uvádět na český trh nejen ciganologické novinky, ale i díla náležející ke zlatému fondu světové ciganologie, která soudobou debatu o Cikánech/Romech pomáhala formovat a tvoří její základ. A právě to je jeden z důvodů českého vydání Cohnových *Cikánů*, neboť tato knižka do tohoto fondu nepochybně patří.

Podiváme-li se na doposud vydané a zatím žel nemnohé české překlady západních ciganologických monografií optikou oborové příslušnosti, ukáže se, že vedle žánrově těžko zařaditelné, nicméně inspirativní knihy Isabel Fonsecaové *Pohříbí mě vestoje. Cikáni a jejich pouť* (česky 1998) a již zmíněné antropologické case study Michaela Stewarta na daném poli zcela dominují práce laděné historicky, zastoupené Fraserovým přehledovým dílem *Cikáni* (česky 1998, dotisk 2002), knihou Kenricka a Puxona *Cikáni pod hákovým křížem* (česky 2000) dokumentující opomíjený cikánský holocaust a Kenrickovým dílkem *Cikáni na cestě z Indie do Evropy* (česky 2003) dokládajícím indický původ Romů; koneckonců i Ian Hancock se ve svém pamfletu *Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů* (česky 2001) snaží předstírat, že píše historii. Tento stav přitom zčásti odpovídá stavu české ciganologické produkce, v jejímž rámci se v posledních letech – především díky osobnostem Čtělora Nečase a Niny Pavelčíkové – historický diskurz také výrazně prosazuje a v zásadě je i možné říci, že dominuje nad po léta viděti etnografií a folkloristikou. Tyto disciplíny reprezentují především díla Ery Davidové a Mileny Hübschmannové (její poslední, posmrtně vydaná publikace *Po žitích Cikánů, Svědectví Romů ze Slovenska 1939–1945*, I díl, 2002, je ovšem také dílem v zásadě historickým), která jsou sice na pultech knihkupectví ciganologickými evergreeny, nicméně jejich zlatá éra již spíše minula, přičemž následovníci uvedených autorek zatím nedokázali vystoupit z jejich stínu.

Přidáme-li se oborové perspektivy, můžeme konstatovat, že jistě není náhoda, že v dosavadním pultuctu přeložených monografií nalezneme též knihu napsanou (sociálním) antropologem. Byla to totiž právě antropologie, která se svým důrazem na metodu zúčastněného pozorování a dlouhodobého terénního výzkumu, zaměřením na sféru sociální organizace a zdůrazňováním aktérské perspektivy, znamenala v západní ciganologii skutečný průlom. Ne náhodou tak patří celá řada nejpřednějších ciganologů dneška právě do antropologického tábora – ať jde o již zmíněného M. Stewarta, jehož věhlas je spojen kromě jiného právě s dílem *Čas Cikánů*, žijící legendu

světového ciganologického diskurzu Judith Okely, jednu z ústředních postav francouzské ciganologie Patricia Williams, Leonarda Piasseroho zaujímajícího obdobnou pozici v ciganologii italské, dlouholetého předního činovníka Gypsy Lore Society a nestora severoamerických ciganologických bádání Matta Salo, či jednu z nejvýraznějších osobností mladé generace Palomu Gay y Blasco.

Oproti uvedeným autorům je Werner Cohn (nar. 1926) zástupcem o generaci (resp. dvě) starších badatelů. V době, kdy mnozí vyšše uvedení badatelé teprve studovali, bylo jeho dílo již dílem klasickým. Ačkoli vývoj (nejen) antropologie v posledních desetiletích způsobil, že v některých ohledech by bylo možno pokládat Cohnovu knihu za překonanou, tak zejména v partiích věnovaných problematice výzkumu cikánských skupin je Cohnův text stejně aktuální, jako byl v roce svého prvního vydání. Pomineme-li požadavek znalosti jazyka, který byl výzkumnou premisou ciganologů již od starších období, jedná se v daném ohledu především o zdůrazňování klíčové úlohy analýzy příbuzenských vazeb. Nestárnoucí je například Cohnova teze, že „nevlí badatel, jaké vztahy poji osoby, s nimiž je v kontaktu, nemůže vůbec porozumět starostem, zájmům a obavám, které ovládají mysl Cikánů“ (s. 23), která byla stejně platná v roce 1973, jako je i dnes; přičemž se – alespoň v oblasti výzkumu cikánských skupin – nezdá, že by její metodologická platnost končila. Požadavek zřetěle ke sféře příbuzenství a její analýzy tak lze bez jakýchkoli pochyb označit za přední a trvalý vklad antropologie do širšího ciganologického bádání.

Je-li Cohnův metodologický apel na výzkum příbuzenství stále platný, jsou naopak některé složky jeho analýzy dané oblastí již překonané. Za právě takovou lze považovat například Cohnovu (implicitní) představu příbuzenských vazeb jako daných biologických faktů, tedy představu, která zaměňuje euroamerický lidový model pokrevního příbuzenství jako přirozených vztahů mezi lidmi, vzniklých v důsledku párové reprodukce, s analytickým sociálněvědním modelem. V době vydání Cohnovy knihy však sociálněantropologický diskurz ve studiu příbuzenství teprve pomalu šel k tomu, co bude později označováno jako „cultural turn“ a co je obrátem k emickým definicím příbuzenství v různých kulturách a zároveň kritikou dosavadní praxe etnocentrické perspektivy, v níž byl západní, euroamerický model příbuzenství považován za „přirozený“ a univerzálně platný.

Zmínili-li jsme výše při nástupu pozice českého vydání Cohnových *Cikánů* v rámci tuzemské překladaové ciganologické literatury, že se tato publikace svým antropologickým (či sociologicko-antropologickým) ražením řadí po bok Stewartovy monografie, nutno dodat, že ani v rámci domácí produkce nepadá do prázdna. Třebaže se antropologie coby disciplina, která se v české

akademické sféře objevila teprve po roce 1989, nemůže pýsnit dlouhou tradici a minulými úspěchy (jako je tomu v zahraničí), jedná se o značně progresivní badatelskou platformu a jedno z nejrychleji se rozvíjejících odvětví české ciganologie. Ačkoliv jednou ciganologickou monografií, která byla inspirována antropologií, je u nás doposud kniha *Romové: konec (nej)jednoho mýtu* (2004) autora této předmluvy, má český čtenář k dispozici několik antologií obsahujících – vedle překladů drobnějších textů zahraničních autorů – také množství studií českých antropologů (jedná se především o publikace: Jakoubek & Poduška 2003; Jakoubek & Hirt 2004 a nejnověji Hirt & Jakoubek 2006). V roce 2007 se pak na pultech knihkupectví objevila monomatičká publikace autorské dvojice Lenka Budilová – Marek Jakoubek *Cikánská rodina a příbuzenství* (2007), zaměřená na problematiku příbuzenství u cikánských/romských skupin, která z velké části sestává z překladů především antropologických studií, zejména západní provenience. Kromě uvedených publikací s explicitním antropologickým předznamenáním existuje také nemálo dalších studií, ať již českých, či zahraničních antropologů, věnovaných ciganologické tematice, které jsou roztroušeny v řadě časopisů nebo sborníků, jež se v porevolučním období u nás začaly objevovat. Obecně je pak možno říci, že ciganologická problematika v širokém smyslu je jedním z vřadících výzkumných a diskuzních témat české antropologické obce. Vzhledem k množství zainteresovaných i k nebyvalé intenzivní a dlouhotrvající výměně názorů, kterou odpovídající diskuze přinesla, ji lze považovat za jednu z nejživějších oblastí české antropologie vůbec. V daném kontextu můžeme tedy vydání českého překladu Cohnových *Cikánů* – kteří byli původně určeni jako úvodní přehledová studie právě pro studenty antropologie – považovat za jeden z dalších příspěvků k této debatě.

Vzhledem k předmětů ciganologických bádání není patrné zase až tak překvapivé, že i v poměrně malém souboru české překladové literatury k danému tématu jsou *Cikáni* Wernera Cohna již druhou knihou s tímto titulem (vedle již výše zmíněných *Cikánů* Anguse Fräsera). Zde je však pro českého čtenáře nutno doplnit upozorňující poznámku. Trebaže Cohnovo dílo nepostrádá komparativní rozměr a odlišnostem jednotlivých cikánských skupin je věnována celá jedna kapitola (*Rozmanitost Cikánů*), byli hlavním předmětem badatelského zájmu W. Cohna severoameričtí Romové, tj. skupina hovořící jazykem, „který někteří evropští autoři klasifikují jako přímáležející k vlašské (vlax) skupině cikánských dialektů“ (str. 31), jejíž členové „jsou potomky imigrantu, kteří na tuto polokouli přišli koncem devatenáctého století“ (str. 32). Jde tedy o skupinu, která kromě Severní Ameriky dominuje také v západní Evropě a o níž právě převládá většina západních autorů, a která je (s výjimkou oláských Cikánů/Romů) výrazně odlišná od cikánských populací

žijících v České republice či na Slovensku, a to v řadě rysů jejich kultury, resp. způsobu života. Diametrální odlišnost Cohnových *Cikánů* od cikánských skupin žijících v našich zemích je přitom zjevná již i jen z nástinu hlavních charakteristik této skupiny, které W. Cohn formuluje následovně: „Základy romského životního stylu jsou čtyři: romský jazyk, cena za nevěstu, obřadní hostiny a specifický romské profese. Cena za nevěstu a obřadní hostiny vymezují vnitřní oblast života romské skupiny. Romské profese definují étos života Romů. Co se odpovídajících profesí týče, jedná se v případě žen o předpovídání budoucnosti a v případě mužů pak o jednu z následujících: obchod s ojetými auty anebo opravování karosérií aut“ (Cohn 2008: 138).

Jak bývá u severoamerických a řady západních autorů běžné, chápe W. Cohn *Romy (Rom)* jako jednu z cikánských (*Gypsy*) skupin, vedle *Manušů*, *Sintů*, *Bojašů* aj., přičemž právě už jen samotný termín „romští *Cikáni*“ (*Rom Gypsies*) může být pro řadu českých čtenářů překvapivý, neboť pochopitelně předpokládá také existenci „neromských *Cikánů*“ (*non-Rom Gypsies*). Na druhou stranu může ovšem v kontextu četby Cohnova díla právě tento moment českým čtenářům pomoci opustit do jisté míry omezující pohled, který nám obvykle nabízejí práce českých a slovenských badatelů soustředujících se na romské/cikánské populace žijící na území bývalého Československa, a umožnit jim nahlédnout ciganologickou problematiku v její široké celosvětové perspektivě. Právě obohacení české ciganologické debaty nejen o nová fakta, ale také o nové perspektivy je přitom hlavním účelem vydání českého překladu Cohnovy knihy.

Jak jsme již uvedli, kniha *Cikáni* Wernera Cohna spatřila světlo světa poprvé před dávnými šestatřiceti lety. Od té doby našla své následovníky, jakož i kritiky, byla velebena, stejně jako proti ní byly vznášeny námitky, v každém případě však vždy představovala podnětný zdroj mnoha diskuzí jak v rámci ciganologických studií samotných, tak i v řadě ostatních společenskovedních disciplín. Jakou kariéru udělá její české vydání, jehož si Werner Cohn velice váží a k němuž napsal i zvláštní předmluvu, je dnes těžké říci. Lze však mít za jisté, že je dobrě, že tuto knihu budou mít česť čtenáři k dispozici.

Marek Jakoubek, překladatel

- Budilová, Lenka & Jakoubek, Marek, eds. (2007). *Cikánská rolna a přibuzení*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové-Dryada.
- Cohn, Werner (1973). *The Gypsies*. Reading (Massachusetts): Addison-Wesley Publishing Company.
- Cohn, Werner (2008). Mýtus cikánského národnostního hnutí, in: Jakoubek, Marek, ed. *Cikáni a etnicita*. Praha a Kroměříž: Triton, str. 134–143.
- Fonsecová, Isabel (1998). *Pobíhí mě vestoje: Cikáni a jejich pouť*. Praha: Slovart.
- Fraser, Angus (1998, 2002). *Cikáni*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Hancock, Ian (2001). *Země utrpení. Dějiny otroctví a pronásledování Romů*. Praha: Signeta.
- Hirt, Tomáš & Jakoubek, Marek, eds. (2006). „Romové“ v osídlech sociálního vyloučení. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Hübschmannová, Milena (2002). *Po Židoch Cigáni. Svědectví Romů ze Slovenska 1939–1945*. 1 díl. Praha: Triáda.
- Jakoubek, Marek (2004). *Romové: konec (ne)jednoho mýtu*. Praha: Socioklub.
- Jakoubek, Marek & Hirt, Tomáš, eds. (2004). *Romové: kulturní a etnologické etudy. Etnopolitika, přibuzenství a sociální organizace*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.
- Jakoubek, Marek & Poduška, Ondřej, eds. (2003). *Romské osady v kulturní a etnologické perspektivě*. Brno: Doplněk.
- Kenrick, Donald (2003). *Cikáni na cestě z Indie do Evropy*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Kenrick, Donald & Puxon, Grattan (2000). *Cikáni pod bákovým křížem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Stewart, Michael (2005). *Čas Cikánů*. Brno: Barrister & Principal a Olomouc: Univerzita Palackého.

Knihá Cikáni po pětácti letech

Český překlad mé pětáctileté staré práce, pořízený Markem Jakoubkem, mi dal možnost zamyslet se v krátkosti nad tím, co jsem v roce 1973 napsal.

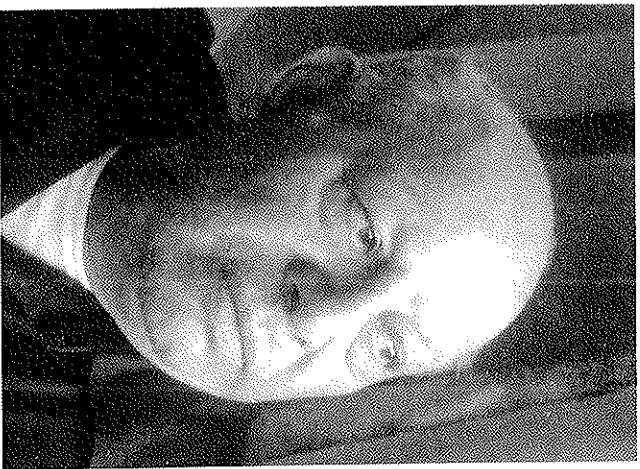
Moji útlou knížku *Cikáni* vydala Addison-Wesley Publishing Company v rámci jednoho ze svých antropologických „kurzů“, jejichž zamýšleným publikem byli studenti bakalářského stupně. Tyto „kurzy“ měly být krátkými úvodními shrnutími to, co je ve společenských vědách o daném předmětu známo, s odkazy na doplňující četbu. Takový byl cíl dané publikace (přehled soudobější literatury k tématu viz W. G. Lockwood & S. Salo – *Gypsies and Travelers in North America. An Annotated Bibliography*, The Gypsy Lore Society Publication No. 6, Cheverly, Maryland 1994¹).

Vydání této knížky však pro mne znamenalo také završení mého terénního výzkumu mezi Cikány. Jak uvádím v úvodu této publikace, čerpal jsem při své práci především z rozhovorů s mým klíčovými cikánským informátorem. V knížce jsem z důvodů ochrany jeho soukromí užíval pseudonym Stevano. Nyní však, zhruba čtyřicet let po ukončení naší společné práce a osmatřicet let po jeho smrti, již není žádný důvod ke skrytí jeho identity. Jmenoval se Biga a já bych těmto řádky chtěl vzdát hold jeho příspěvku k mé práci, jakož i k etnologickému bádání obecně. Všechna 181 audio kazet, na nichž jsou nahrány naše rozhovory, je uloženo v Archivu Univerzity of British Columbia ve Fondu Wernera Cohna a jsou přístupné badatelům.²

Biga byl pláceným informátorem a náš vztah byl z jeho strany chápán vždy a především jako obchod. Nakolik jsem však, ať již dnes anebo tehdy, schopen to posoudit, byly jeho odpovědi na mé otázky vždy pečlivé a důkladné. Byl prakticky mým učitelem a to nejen v cikánském jazyce, ale i v cikánské kultuře. Když zhruba tři roky po začátku naší společné práce zemřel, želel jsem jeho odchodu jako ztráty váženého a vysoce ceněného rádce a učitele.

¹ Viz též aktualizace uvedené bibliografie: W. G. Lockwood & S. Salo (1995). *American Bibliography Supplement, Newsletter of the Gypsy Lore Society* 18 (4):5 a W. G. Lockwood & S. Salo (1998). *American Bibliography Supplement, Newsletter of the Gypsy Lore Society* 21 (3/4):3 (gozn. překl.).

² Viz: http://www.library.ubc.ca/archives/lu_arch/cohn.html (gozn. překl.).

1. Můj informátor Biga, asi v roce 1970

Byl Biga také mým přítelem? Rád bych jej měl za přítele, ale přátelé jsme nikdy nebyli. Snad je tomu tak, že učitelé nemohou být přáteli, nevím. Když o této otázce přemýšlím dnes, mám za to, že je nepřiměřené očekávat, že vztahy *gaziz*³ a Cikánů budou zahrnovat také přátelství, přinejmenším tedy co se týče Cikánů plně integrovaných – právě tak, jak Biga vždy byl – v kultuře a kulturních sítích cikánského života. Jak mi Biga tu a tam sám vysvětloval, cikánský koncept čistoty zamezuje blízkým vztahům s *outsidery*.

New York, duben 2008

Werner Cohn

3 Oproti textu *Cikánů* z roku 1973, kde W. Cohn používá termín *gazo/gaže* výhradně s malým počátečním písmenem, se v originálu úvodního slova „Kniha *Cikáni* po pětatřiceti letech“, sepsaného u příležitosti českého vydání této knihy, objevuje forma daného výrazu s počátečním písmenem velkým: vzhledem k faktu, že uvedenou variaci autor neshledoval žádný důl, jsme všechny formy psaní daného výrazu sdělili s verzí v původním vydání.

Má nejstarší vzpomínka na Cikány je také jednou z mých nejranějších dětských vzpomínek vůbec. Kontury jsou značně nejasné a pamatuji si spíše dojem, jaký ve mně událost zanechala, než co se tehdy skutečně událo. Byl jsem tehdy asi šestiletý židovský chlapec v Berlíně, kde se Hitler zrovna dostal k moci. Ten den, který – jak si dnes uvědomuji – znamenal počátek mého zájmu o Cikány, jsem byl v malé pobočce pošty a spíše jsem jen lelkoval, než že bych se věnoval něčemu užitečnému. Cikánka byla oblečena tak, jak bývají Cikáni zobrazováni v knihách, a já jsem na ni podle všeho zvědavě zíral. Předpokládám, že jsem určitě měl pocit jisté nadřazenosti. Vzhledem k tomu, že jsem žil v prostředí, kde byli lidé posuzováni na škále lepší–horší, jsem si jist, že v mém pohledu bylo přítomno i určité uspokojení nad tím, že vidím někoho, kdo je považován za ještě podřadnějšího než Židé. Nepamatuji si přesně slova té Cikánky, ale vím, že řekla něco ve smyslu: „Malí špinaví židovští kluci by si měli hledět svého“. Vím také, že kromě toho, že jsem se cítil uražen, jsem byl navíc ještě vylekán úctámů jejího výpadu, její sebejistotou, její lhostejností ke společenským konvencím, podle nichž byli Cikáni považováni za nejnižší formu lidského života.

Ne každý člen naší společnosti má nějakou osobní zkušenost s Cikány, ale prakticky všichni podléhají určitým stereotypům, které jsou zveřejněny v tisících článků, populárních knih a filmů.

Tento stereotyp sestává ze dvou druhů obrazů. Na jedné straně se má za to, že Cikáni jsou zloději, že vedou zahálčivý život, jsou nespolehliví, nebezpeční a špinaví. Taktéž všem, kteří vyrostli v jižní a jihovýchodní Evropě, v děstřiví říkali, aby se vyhybali Cikánům, protože Cikáni kradou děti. Neexistuje ovšem ani jeden autentický případ odcizení dítěte Cikány, ačkoli máme zprávy o případech, jako je ten Yoorsúv (Yoors 1967), kdy chlapci utekli z domova proto, aby mohli cestovat s Cikány.⁴

4 Existuje také analogická představa „zlých dětí“, lidských nemluvnat údajně unesených a vychovávaných vlky. Ačkoli ani zde není zaznamenán jediný takový případ, příběh nadále přezívá. Bettelheim (1959) uvazuje, není-li daný mýtus živem praxi některých rodičů, kteří opouštějí své děti, například v případech dětí trpících autismem, jejichž chování je pro rodiče nepřijatelné. V Severní Americe dnes existují instituce, v nichž je

2. Fotografie pořízená v táboře Romů, okolí Bělehradu, Jugoslávie, 1969

3. Fotografie pořízená v táboře Romů, okolí Bukurešti, Rumunsko, léto 1969

Druhý lidový obraz Cikánů je laskavější a neškodnější, nikoli však reaktivnější. O Cikánech se říká, že jsou veselí, muzikální, volnomyšlenkářští, romantičtí. Je to tato představa, o niž se John Masefield opírá ve své básni *Moršská horečka*: „Musím zase k mořím, zpět k potulnému životu cikánů...“

V každém případě je stereotyp cikánského života v našem jazyce velmi silně zakořeněn. Sloveso „cikánit“⁵ ve smyslu „lhat, klamat, podvádět“ velice často užívají lidé, které by ani ve snu nenapadlo říci „ten ale žid“⁶, a ve slovnících se jako synonymum termínu „cikán“ uvádí: tulák, dobrodruh, lhář, podvodník, zloděj⁷.

Ve vztahu k Cikánům nepředstavuje odborná sociologická literatura v nevědeckém spojení na uvedené stereotypy žádnou výjimku. Jeden z nejuznávanějších společenskovedních badatelů použil ve svém příspěvku do sborníku s vysokým profesionálním standardem Cikány jako názorný příklad v rámci diskuze o kriminálních. Autor hojně citované knihy o Cikánech sám uvedl,

o tyto nešťastné děti postaráno, ale o jednu či dvě generace dříve nebyly takové možnosti v Evropě patrně tak snadno dostupné.

5 V originále „to gyp“ (s významy „to swindle, cheat, steal“); (pozn. překl.).

6 V originále „He Jewed me down“ („ožidil mě“); (pozn. překl.).

7 Viz *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha: Academia, 1989, heslo „cikán“, str. 210. K danému tématu ve srovnávací perspektivě viz studii Migjeny Michajlov a Dončo Georgieva: *Етнопыта Циганин/Цикан/Сигани/Циганин* v bulharském, češtině, chorvatštině a srbském, in: Jakoubek, M. & Budilová, L., eds. *Romové a Cikáni – nezdraví i zdraví*. Praha: Leda, 2008, str. 156–163; (pozn. překl.).

že nehovoří cikánsky. Jeho text je slátaninou faktů a romantických báchorek, jejichž zdrojem jsou starší práce vyhotovené obdobným stylem a několik povrchných kontaktů s francouzskými Cikány. Ve své profesní kariéře jsem se nikdy nesetkal s přednětem pojednávaným na základě tak ubohých odkazů.

Vědecká práce v oblasti výzkumu Cikánů je naneštěstí velice komplikovaná. Získat studenty pro terénní výzkum mezi lidmi, s nimiž se jim v rozumném čase nejspíše nepodaří navázat odpovídající vztah, je obtížné. Naučit se jazyku Cikánů není těžší než naučit se většinu jiných jazyků, je ovšem velice komplikované najít někoho schopného a ochotného vás jej učit. Obdobným těžkostem čelí profesionální antropolog dychtivý dosáhnout po jednom či dvou letech vynaloženého úsilí alespoň nějakých výsledků. Věčný hold necht je vzdán René Gropper/Cotten (Cotten 1950) za to, že jako mladá studentka magisterského stupně tyto potíže zvládla a stala se prvním vědeckým výzkumníkem Cikánů v Severní Americe.

Následující diskuze bude odpovídat postupu mé vlastní práce a povaze dat, která jsem nashromáždila.

Až do akademického roku 1966–1967 se můj výzkum soustředil na sociologii Židů a několika malých náboženských skupin (magisterský stupeň jsem zakončil prací o Svědcích Jehovových). Obecně jsem se zabýval skupinami, které se nacházely v naší společnosti, ale z toho či onoho důvodu byly vyloučeny z plné participace na jejím životě. Věřil jsem a věřím, že zkoumání těchto skupin nám pomůže pochopit naši společnost a kulturu. V roce 1966 jsem jel se svou rodinou na vědeckou dovolenou do Francie: mým cílem bylo zkoumat malé protestantské sekty v pařížském regionu. Když jsem však byl v Paříži, dostal jsem se do kontaktu s organizací *Études Tsiganes*. Jedná se o polooficiální skupinu sociálních pracovníků, vědců a dalších osob zajímavých se o Cikány. Tato organizace vydává stejnojmenný časopis, organizuje přednášky a diskuze a obecně umožňuje veřejnosti přijít do kontaktu s autentickými výstupy z bádání o Cikánech. Právě díky této skupině jsem získal orientaci a přehled v odborné literatuře o Cikánech.

Když jsem se na podzim roku 1967 vrátil do Kanady, byl jsem rozhodnut začít zde s výzkumem Cikánů. Má četba a krátkodobé kontakty ve Francii mne přesvědčily o nutnosti naučit se cikánštině (rozhodnutí, které mé veškeré pozdější zkušenosti potvrdily). Bylo tedy nutné nalézt Cikány ochotné se mnou hovořit a učit mne svému jazyku.

Mé první kroky vedly přímo do jedné z nejstarších obchodnických částí Vancouveru, které byla tehdy spíše zachátralou čtvrtí obchodů z druhé ruky, levných restaurací, bezdomovců a drogově závislých. Slyšel jsem, že je zde několik cikánských obchůdků, kde Cikáni předpovídají budoucnost. Po hodině či dvou hledání jsem konečně našel to, o čem jsem se později dozvěděl, že se nazývá *ofisa* – dům s obchodem v přízemí, kde se předpovídá budoucnost. Dveře byly zamčené a pohledu zvenčí do obchodu bránily rozmanité závěsy (Cotten 1950 obsahuje popisy a plánky podobných obchodů v New Yorku).

Zaklepal jsem na dveře a otevřela mi mladá žena, která mi samolibě nabídlá, že mi předpoví budoucnost. Protože jsem si už tehdy uvědomoval, že je nerozumné, aby mužský výzkumník hovořil s Cikánkou, vysvětlil jsem jí, že bych chtěl hovořit s jejím mužem či otcem. Ta však náhle prohlásila, že

nikdo není doma, a zavřela mi dveře před nosem.

Vrátil jsem se ten den ještě několikrát a žena byla stále nepřátelštější. Když se pak zeptala, proč hledám jejího manžela, řekl jsem jí, že bych se chtěl učit cikánškv. Její tón se rychle změnil z polohy nepřátelství do polohy informativní: řekla mi, že cikánštině se nenaučím. Také mi řekla, abych odešel a už se nevracel.

Slyšel jsem, že Cikáni mají často potíže se zákonem, a myslěl jsem si proto, že policie by mi mohla říci, kde bych našel nějaké další Cikány. Detektivové z oddělení podvodů byli nápomocní a přivítaví. Sdělili mi mnoho informací o metodě předpovídání budoucnosti (některé policejní zprávy jsou velice informativní; velice dobří Mitchellův článek z roku 1955 je založen právě na těchto zdrojích) a vybavili mne jmény a adresami několika Cikánů, z nichž jednoho jsem se rozhodl navštívit. Znovu a znovu jsem byl obdivován ženami mužů, které jsme hledal, a už už jsem si myslěl – jako si muselo myslet mnoho dalších rádobý výzkumníků Cikánů –, že navázat kontakt je nemožné. Funkce žen jako stráží u vchodu byla ustavena velice dobře.

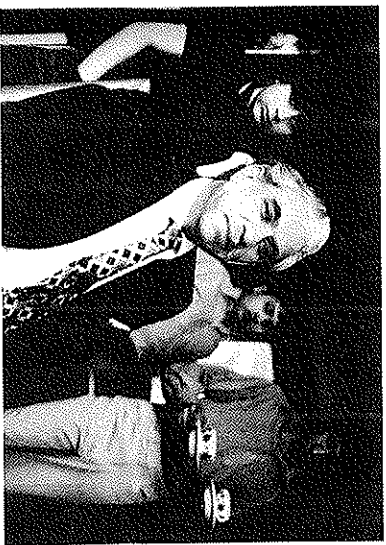
Než jsem se však vzdal docela, rozhodl jsem se pro poslední gesto. Napsal jsem muži, jehož adresu jsem měl od policie, na hlavičkovém papíře univerzity dopis, ve kterém jsem mu vysvětlil, že bych se rád učil cikánštině a že jsem ochoten za lekce platit. Za několik dní mi tento muž zavolal s tím, že jeho otec je ochoten mne učit.

Tak začal dlouhodobý vztah s mým prvním a klíčovým informatorem, jemuž budu říkat Stevano, a který trval bez přerušení až do jeho smrti o tři roky později. Pravidelné jazykové lekce se Stevanem trvaly každá v průměru hodinu a půl a probíhaly jednou až třikrát v týdnu. Po smrti Stevana jsem v podobných lekcích pokračoval s jeho nejstarším synem, jemuž budu říkat Vania. Tento výzkum trval dohromady čtyři a půl roku.

Když jsem začal pracovat se Stevanem, neznal jsem z cikánštiny ani jediné slovo. Navíc jsem neměl žádnou zkušenost s učením se nepsanému jazyku, žádnou lingvistickou přípravu a nikdy jsem neabsolvoval ani jediný kurz týkající se lingvistického terénního výzkumu. Kolega lingvista mi laskavě pomohl překonat některé z těchto nedostatků koncentrováním konzultace-

4. Fotografie pořízená před *ofisa*, Vancouver, Britská Kolumbie

5. Clikán a jeho vruk, město na západním pobřeží USA

mi a intenzivní instruktaži.

Nápomocna mi byla též nedávno vydaná příručka, již sepsala Sarah C. Gudschinsky (1967).

Své lekce se Stevanem jsem si nahrával a doma jsem si je pak pouštěl tak dlouho, dokud jsem pomalu nezačal rozumět základům tohoto jazyka. Vynikající popis cikánštiny od Gjerdmána a Ljungberga (1963),

vědecké dílo mimořádných kvalit, mám vždy s sebou: jeden výtisk mám kvůli studiu a referencím doma, další pak ve své kanceláři, abych se do něj mohl podívat vždy, když mne během dne něco napadne.

Mé rozhovory se Stevanem a Vaniou se týkaly nejen cikánštiny, ale také všemožných aspektů cikánského života a kultury, na které jsem připadl. Kromě těchto volných diskuzí jsme ovšem během našich setkání společně pracovali také na mnoha formálnějších úkolech. Jedním z nich bylo nahrávání příběhů, které Stevano vyprávěl v cikánštině a které jsme posléze společně komentovali (viz jeden takový příběh in Cohn 1972a). Jiným projektem bylo nahrazení (opět v cikánštině) Vaniovyých odpovědí na Tematický apercepční test (psychologický nástroj sloužící ke klasifikaci osobnosti). Tento projekt trval několik měsíců, neboť jsem použil stejnou proceduru jako při nahrávání Stevanových příběhů. Poté, co jsme nejdříve nahráli Vaniovy odpovědi (dvacet příběhů, které Vania vytvořil jako vysvětlení testových obrázků), přetočil jsem pásek zpět a společně jsme zapsali každé slovo, které řekl. Tento postup mi umožnil nejen hluboký vzhled do Vaniovy osobnosti, ale výrazně přispěl i k prohloubení mých znalostí cikánského jazyka.

Během dalšího systematického bloku otázek kladených Stevanovi a několika dalším osobám jsem získal příbuzenské termíny, které jsou užívány v americkém dialektu cikánského jazyka, a tyto poznatky jsem následně uvedl do vztahu s tím, co jsem věděl o cikánské kultuře (Cohn 1969). Tento krok nesmírně prohloubil mé porozumění celé dané problematice (k výsledkům této práce se vrátím v kapitole „Příbuzenská terminologie a cena za nevěstu“).

Posledním a nejnáročnějším projektem bylo vytváření genealogií. Tato práce byla tak komplikovaná, že jsem k uspořádání získaných výsledků musel použít počítač. Od Vanii a mnoha dalších Clikánů v nejrůznějších koutech Severní Ameriky jsem se dozvěděl něco o tom, jaký význam mají pro Clikány

vísi (kmemy [ritbes]⁸). Každý jeden Clikán má za to, že jeho vlastní a spřízněné kmemy jsou – co se týče sociálního kontaktu a výměny manželských partnerů – vhodnější než kmemy ostatní. Protože ale v jednotlivých případech konkrétní praxe mohou nad upřednostňováním vlastní vísi převládnout další zřetel, bylo zaznamenání těchto preferencí nesnadným úkolem, jehož splnění mi přineslo značnou satisfakci. Nakolik jsem tedy poznal názor Clikánů na to, jak by se měly sňatky uzavírat a jaká manželství preferují, natolik jsem si byl také vědom toho, že reálná praxe se od této podoby může výrazně odlišovat. Proto jsem se rozhodl provést detailní výzkum skutečně uzavřených sňatků. Předpokládal jsem, že budu-li schopen nashromáždit data o kmenové příslušnosti partnerů co nejvíce možného počtu manželství, budu pak schopen určit, nakolik reálné sňatkové aliance korespondují s preferencemi, které mi informátoři verbálně deklarují (brzy se přitom ukázalo, že uzavírání sňatků je determinováno mnohem spíše rodinnými sítěmi než kmenovou příslušností; viz níže kapitola „Inbreeding a cena za nevěstu“).

Abych přitom uspokojil svou zvědavost, chtěl jsem učinit více než jen zaznamenat uzavřené sňatky. Se svým výzkumem jsem začal s vědomím, že se budu muset naučit cikánštině. Jak můj výzkum pokračoval, začala se přede mnou otevírat další oblast vědění, již bylo nutné se pokusit vstřebat, aby bylo vůbec možné něčemu ohledně Clikánů porozumět rozličné vzorce rodinných vztahů u cikánských skupin, s nimiž jsem se setkal. Značná část rozhovorů a obecného zájmu Clikánů se točí kolem sňatků, vztahů mezi příbuznými a nepřítelství, která z těchto aliancí povstávají. Neví-li badatel, jaké vztahy pojí osoby, s nimiž je v kontaktu, nemůže vůbec porozumět starostem, zájmům a obavám, které ovládají mysl Clikánů. Navíc se ukázalo, že abych byl přijat Clikány v jiných městech, musel jsem prokázat poměrně značně důvěrnou znalost rodinných sítí, jakož i jazyka.

K naplnění těchto rozmanitých potřeb jsem vyvinul postup, který mi umožňuje vložit do počítače informace o jednotlivých osobách, jejich sňatecích a manželských partnerech a získat informace o tom, jaké vztahy dočyčné mají. Daný program mi též umožňuje zjistit, kolik jedinců z jednoho kmene uzavřelo sňatek s osobami z ostatních kmenů, jakož i míru zastoupení sňatků, kdy jsou ženich a nevěsta bratranec a sestřenice resp. kdy je pojí jiný příbuzenský vztah (daný program byl vytvořen na University of British Columbia mým výzkumným asistentem Lewsem Jamesem pro IBM 360-67). Kdykoliv jsem od Vanii či od jiných Clikánů získal nové informace, vždy jsem je za-

8 V jiném svém textu (*Gypsy Categories of Men, Lexicon and Attitudes*) Cohn uvádí, že „sami Clikáni často překládají tento termín [ji: vítsal] termínem ritbe [ji: kmem]“ (str. 6); jedná se tedy o (příkladový) navní termín; (pozn. překl.).

6. Děti anglických Cikánů poblíž Londýna, leden 1970

bylo nezbytné doplnit tento pramen z různých dalších zdrojů. Spolu se svou ženou jsem se účastnil cikánských oslav (svateb, pohřbů, oslav svátků svatých) tak často, jak jen to bylo možné. Při těchto událostech je možné se setkat se značným počtem Cikánů, pozorovat jejich sociální interakce a pořízovat fotodokumentaci.

V průběhu výzkumu jsem navštívil řadu měst Severní Ameriky, kde jsem se setkával s Cikány, sledoval jsem vzorce cikánského podnikání, účastnil se cikánských slavností, pořizoval fotografie, debatoval o rodinných sítích a shromažďoval genealogická data. K městu, která jsem takto navštívil, patří New York (v letním období je v zábavním parku na Coney Islandu možné se setkat s mnoha Cikány), Montreal, Seattle, Portland, San Francisco a New Orleans.

V létě roku 1969 a znovu v roce 1970 jsem cestoval po Evropě a sledoval zdejší cikánské skupiny, scházel se s odborníky zabývajícími se Cikány, fotografoval a nahrával vzorky rozmanitých cikánských dialektů. V průběhu těchto cest jsem navštívil Francii, Rakousko, Švédsko, Jugoslávii, Rumunsko, Československo, Maďarsko, Polsko, Sovětský svaz, Bulharsko a Turecko. Při jiných příležitostech jsem pak navštívil cikánské skupiny v Anglii a Německu.

Snímky, které jsem udělal v různých částech světa (jejich celkový soubor čítá přes 1200 kusů, některé z nich jsou prezentovány na stránkách této knihy), mi byly velice nápomocny v pochopení některých aspektů cikánského života. Mám například stovky fotografií, které jsem pořídil na svatbách a při jiných oslavách. Díky nim jsem posléze mohl studovat vzorce interakcí mezi muži a ženami během těchto událostí, stejně jako roli dětí v životě Cikánů.

Nakonec musím říci též něco o mých osobních vztazích se svými informátory. Spíše z nutnosti než z vlastní volby jsem vždy zůstal jen outsiderem, třebaže jsem se těšil jistému uznání, neboť jsem věděl více než ostatní outsi-

nesl do databáze v mém počítači, která se tak neustále rozrůstala. V době práce na tomto textu jsem měl k dispozici informace o 484 osobách narozených v období od roku 1830 do roku 1970 a o 199 sňatcích uzavřených mezi lety 1848–1970.

Třebaže má sezení se Stevanem a Vaníou představovala nejdůležitější zdroj mých poznatků o Cikánech,

děti, a také proto, že jsem nebyl nebezpečný. I přesto se mi informátoři nikdy nestali mými přáteli v tom smyslu, jaký se s tímto výrazem obvykle pojí. Za každé sezení s Vaníou jsem mu platil pět dolarů, stejně jako tomu bylo i v případě jeho otce. Ačkoli jsme se vídali častěji, než se vídám s kterýmkoli z mých přátel, nikdy mezi námi nevznikl osobní vztah. I přes má opakovaná pozvání mne Cikáni doma navštívili jen jednou – krátce před Stevanovou smrtí se u mne byl Stevano se svými dvěma syny podívat na fotografie Cikánů z Evropy. Se ženou jsme byli pozváni na mnohé cikánské oslavy, stejně tak tam ovšem byli pozváni i další ne-Cikáni, s nimiž Cikáni udržovali pracovní vztahy: prodejci aut, sociální pracovníci, detektivové. Rituální separace Cikánů a *gažů* (outsiderů), již považuji za centrální prvek cikánské kultury, přitom zůstala zachována. Tento aspekt terénního šetření mezi Cikány činil výzkum často emocionálně značně namáhavý a lze mít za to, že se jedná o jeden z důvodů, který profesionální sociálněvědní badatele odrazuje od důkladnější práce s Cikány.

I přes existenci určitých skupin nacházejících se na pomezí jako jsou například britští Tinkeri či němečtí Jenišové, existují vcelku zřejmá a obecně přijímaná kritéria vymezující, kdo je a kdo není Cikán. Zejména jasná je situace v Severní Americe, kde se nacházejí dobře definované a sebe-vědomé cikánské skupiny. Tyto skupiny se označují jako *Romové*, hovoří vysoce flektivním indickým jazykem, který nazývají *romanes*, a asimlovali značné množství dalších osob, které přišly do Severní Ameriky z Evropy a pokračovaly zde v některé z variant cikánského života. Je to přirozeně právě tato skupina, s jejíž kulturou a životním stylem jsem obeznámen především.

V Evropě je situace o něco komplikovanější. Zaprvé, s *Romy* jsem se setkal v naprosté většině zemí, které jsem navštívil. Dialektem, který jsem se naučil ve Vancouveru, jsem byl schopen se dohovorit na pařížských předměstích, v centru Moskvy či na rumunských cestách; obdobně i životní styl těchto skupin byl podobný životnímu stylu Cikánů v Severní Americe.

Na druhé straně žije v každé z evropských zemí, pravděpodobně s výjimkou Rumunska, celá řada různých skupin Cikánů, kteří svým počtem *Romy* patrně převyšují.

Ve Francii žijí tři hlavní cikánské skupiny: *Romové*, španělští Cikáni a *manušové* (*manuš*). Španělští Cikáni hovoří dialektem španělštiny s jistou příměsí slov indického původu; většina španělských Cikánů podle všeho náleží k této skupině, která však podle mých informací nebyla doposud nikdy důkladně studována.

Manušové jsou v Německu známí jako *sintové* (*sinti*). Nyní máme k dispozici velice dobré popisy jejich jazyka (Jean 1970; Calvet, Delvoye, Labalette 1970), který je podobný *romanes*, ale obsahuje řadu německých slov. Navštívil jsem tyto skupiny jak ve Francii, tak i v Německu, a našel jsem u nich řadu podobností s *Romy*, jako například předpovídání budoucnosti, prodej cetek *ne-Cikánům*, či polokočovný život. Existují však i výrazné odlišnosti. Mnoho osob z uvedených skupin jsou muzikanti, což u *Romů* neplatí. *Manušové* se pak též mnohem častěji účastní aktivní křesťanských misionářů, zejména z letniční církve. Obecně řečeno působí *manušové*

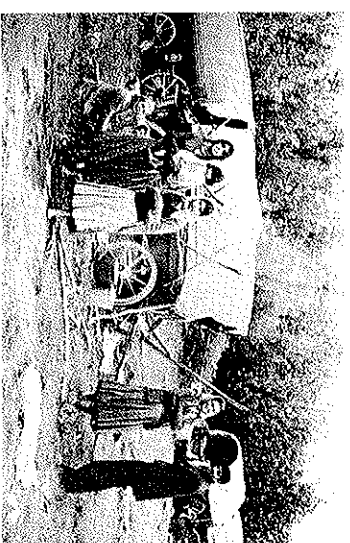
mnohem akulturovanějším dojmem než severoameričtí *Romové*; jsou mnohem přátelštější k outsiderům a rozhodně je mnohem snazší navázat s nimi příležitostný a nezávazný kontakt.

Na Balkáně a ve východní Evropě žije celá řada rozmanitých cikánských skupin nacházejících se na různých stupních asimilace do okolních kultur. V Jugoslávii

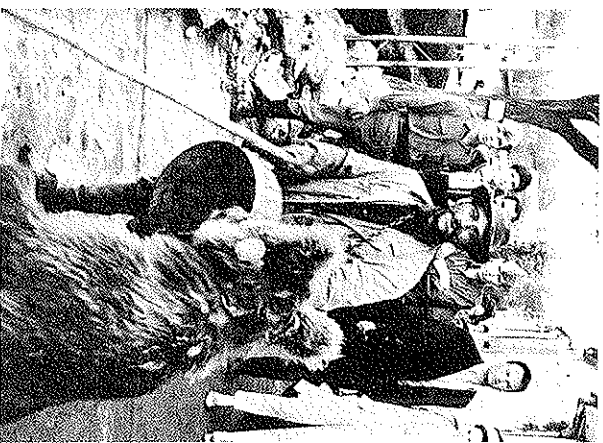
jsem například viděl kočovné *Romy*, stejně jako asimilované cikánské dělníky v továrnách; v této zemi je též velice malá skupina vzdělaných Cikánů (setkal jsem se s armádním důstojníkem, učitelem, mladým básníkem, technkem a několika známými kabaretními umělci). Rozmanitost přitom panuje zejména ve sféře jazykové. Některé ze skupin, které jsem navštívil, hovoří *romanes*, jiné mluví jazykem blízkým turečtině, další zase rumunsky (kromě těchto jazyků dané skupiny hovoří, jako je tomu všude jinde, vždy navíc ještě i jazykem země, ve které žijí).

Rumunsky hovořící Cikáni představují zvláštní skupinu, která se nachází i v zemích mimo samotný Balkán. *Romové* nazývají tyto skupiny *bojaši* (*boiaș*), přičemž někdy dochází mezi *Romy* a *bojaši* k uzavírání smíšených sňatků. V Paříži jsem se setkal s rodinou *bojašů*, kteří si zde vydělávali jako předváděči cvičených zvířat na trzích a pouťích; v Jugoslávii zase předváděli na ulici cvičené medvědy. Zdá se, že většina amerických *bojašů* asimilovala s *Romy*, nicméně v Louisianě jsem se v kempu u silnice setkal se zhruba třiceti *bojašskými* rodinami. Sami sebe označovali termínem *ludari* (*ludar*). Fyzický vzhled těchto lidí byl velice podobný *Romům*, mezi sebou navzájem však hovořili pouze anglicky, někteří starší z nich pak uměli ještě i rumunsky. Mezi věcmi, které mi ukázali, byl třináct let starý adresář rumunské pravoslavné církve v Americe, rumunsko-anglický slovník a bible psaná v rumunštině. Vysvětlili mi, že provozují nezávislou živnost na trzích a pouťích a proto musí neustále cestovat. Tábořiště, které jsem navštívil, bylo jejich zimovištěm. (Tyto rumunsky hovořící skupiny nesmí být zaměňovány s ostatními skupinami, například s *Romy*, jejichž jazyk vykazuje silný vliv rumunského lexika.)

V Maďarsku, Rumunsku, Československu, Jugoslávii a Bulharsku existují početné cikánské minority, které jsou ovšem kulturně velice heterogenní. Zdá

7. Fotografie pořízená v táboře *Romů*, okolí Bukurešti, Rumunsko, léto 1969

8. Bojišský medvěďář, Niš, Jugoslávie, léto 1969

se například, že maďarští cikánští hudebníci tvoří kasty podobnou skupinu, v jejímž rámci se povolání předává z jedné generace na druhou. Lidé z této skupiny, s nimiž jsem se setkal, již nehovoří žádnou z forem cikánštiny (hovořili jsme spolu německy), ale ujišťovali mne, že jejich prarodiče cikánským jazykem stále ještě mluví. Ukázali mi též řadu příkladů cikánských výrazů, které používají při své práci – například temniny označující tempo či hlasitost hudby.

Cikáni v Anglii a Španělsku předstávají zvláštní kulturní ostrovy. Jejich dialekty musí být – vzhledem ke ztůžité indické flexe – považovány za dialekty angličtiny a španělštiny. Kam mé znalosti sahají, nebyl u těchto skupin prováděn v poslední době žádný relevantní antropologický či lingvistický výzkum (jazyk, který popisuje Sampson 1926, již není používán). Badatelé celého světa zabývající se cikánskou kulturou by byli tomu, kdo by se tohoto úkolu ujal, velice vděčni.

Termín „Cikán/i“ je někdy užíván pro označení některých kočovných skupin v Indii a dalších částech Asie. Vzhledem k tomu, že evropské prostředí a jazyky měly na skupiny, o nichž jsem doposud hovořil, tak výrazný vliv, užívám termín „Cikán/i“ pouze pro ty skupiny, které – současně s tím, že jejich jazyk a fyziognomie mají indický původ – ve své historii přišly do styku s evropskou populací.

Třebaže v literatuře je možné se setkat s celou řadou nejirůznějších údajů, je celkový počet Cikánů ve světě velice těžké odhadnout. Zpráva úřadu britské vlády (Ministry of Housing and Local Government 1967: 58) uvádí na základě průzkumu různých cenů a odhadů celkový počet 1 200 000. Tento výzkum však nezahrnuje všechny země, v nichž Cikáni žijí možná ve velkém množství; zahrnuto tak není například Španělsko ani Turecko.

Čísla pro Spojené státy udávají „50 000–100 000“. Když jsem hledal studii, která byla pro daný odhad citována coby autoritativní, ukázalo se, že ji napsala má kamarádka Rena Corten/Gropper, která ovšem toto číslo ve svém textu uvádí jako příklad chybného odhadu, přičemž velikost cikánské populace sama odhaduje na 100 000–300 000. Podle mého názoru musí být celkový

počet mnohem menší, pravděpodobně okolo 20 000, neboť téměř všichni dospělí Cikáni, s nimiž jsem se setkal kděkoli v Severní Americe, znali takřka všechny rodiny, které jsem potkal.

Největší koncentrace Cikánů v Severní Americe je patrně v oblasti New Yorku. Policejní zdroje odhadují počet firm zabývajících se předpovídáním budoucnosti na 1000, což by naznačovalo populaci čítající okolo 4000 Cikánů. Protože ale Cikáni často cestují, bude se toto číslo v průběhu času výrazně měnit.

Britská zpráva zmiňuje, že Bulharsko uvádí, že z jeho celkové populace roku 1965 jsou tři procenta Cikánů. Rumunský census z roku 1956 udává pouze 0,6 procent Cikánů, což je jistě velice podhodnocený údaj, přičemž stejně podhodnocené jsou i další oficiální statistiky balkánských zemí. Vzhledem k jejich způsobu života je mnohem těžší spočítat Cikány než jiné skupiny; zcela jistě přitom existuje také výrazná tendence mnoha Cikánů udávat v rámci cenů přišlůstnost k jiné etnické skupině.

Literatura o Cikánech obvykle rozlišuje mezi „kočovnými“ a „usedlymi“ Cikány. Podle mne nemá toto rozlišení žádný hlubší význam, alespoň ne v případě Cikánů, s nimiž jsem se během výzkumu setkal.

Cikáni, s kterými jsem strávil nějaký čas v Rumunsku, měli domy tam, kde trávili zimu, takže byli jak kočovní, tak i usedlí, v závislosti na ročním období. Někteří členové cikánské rodiny usazené v Bělehradě, kterou navštívím vždy, když se do tohoto města dostanu, v létě cestují mezi turistickými místy, kde prodávají cesty. Američti Romové cestují pořád (aby se zúčastnili oslav anebo aby si na sezónu či dvě zajistili místo, kde budou předpovídat budoucnost), ale současně jsou známi jako dlouhodobí obyvatelé určitého města. Mí klíčoví informátoři byli obyvateli Vancouveru více než třicet let, což jim ale vůbec nebránilo vést v tomtéž čase „kočovní“ život. Je samozřejmé, že skupiny balkánských Cikánů, které víceméně přijaly ne-cikánský životní styl (zejména pak tovární dělníci), nemohou být označovány za kočovníky. Nicméně dokud Cikáni žijí cikánským způsobem života, je velice zavádějící hovořit o nich jako o „usedlých“.

9. Romni (cikánská žena) zpívající tradiční romskou píseň do autorova magnetofonu, Temesvár, Rumunsko, léto 1970

Na závěr tohoto krátkého přehledu různých cikánských skupin bych rád poznamenal následující:

Různé cikánské skupiny v Evropě a Americe mohou být klasifikovány buď jako víceméně lokalizované na určitém území v Evropě, anebo jako rozptýlené po celé evropské a americké kulturní oblasti.

Romové jsou pravděpodobně nejrozptýlenější skupinou. Cikáni ve Španělsku a Británii, stejně jako řada menších skupin nacházejících se na Balkáně a ve východní Evropě, jsou spíše lokalizováni na určitém území. Bojaši a manušové (sintové) se nacházejí někde mezi těmito dvěma pozicemi.

Kulturní integrita Romů se zdá být ve srovnání s ostatními skupinami nedotčenější. Život Cikánů v Severní Americe, kde jsou Romové obecně vzato jedinou cikánskou skupinou, se vyznačuje takovou vitalitou a integritou, s jakou jsem se neseťkal nikde jinde ve světě. Zejména se zdá, že zde absentují ony asimilační tlaky, které působí na mnohem rozsáhlejší cikánské skupiny na Balkáně.

Původ Cikánů

Historie Cikánů není příliš jasná. Většina Cikánů je neliterární; dokonce ještě dnes neumí značný počet Cikánů ve Spojených státech číst ani psát. Nemají proto žádné vlastní záznamy. Jejich jazyk je jazykem nepsaným (pomineme-li samozřejmě jeho zápisy vytvořené ne-cikánskými badateli). Cokoli víme o jejich původu, pochází ze dvou zdrojů – ze svědeckví jazyka, které bez jakýchkoli pochyb odkazuje k Indii, a z roztroušených zmínek v evropských dokumentech (dekretech, církevních záznamech, soudních výnosech), které shromáždil a analyzoval Vaux de Foletier (1970).

Cikánské dialekty vykazují indický vliv. Jazyk Romů a manušů, jakož i jazyk určitých dalších skupin, je indoevropským indickým jazykům zvláště blízký ve sféře lexikální a snad ještě blíží v oblasti gramatiky a fonologie. Toto svědeckví nenechává žádné pochyby o tom, že předkové Cikánů přišli do Evropy z Indie. Kromě toho vykazuje cikánština lexikální výpůjčky z jazyků Středního východu, zejména pak z perštiny, kurdštiny a arménštiny, a také významný vliv lexika řeckého. Na základě uvedené skutečnosti můžeme uzavít zjištěním, že všechny cikánské skupiny, jejichž jazyky byly analyzovány, strávily pravděpodobně určitý čas v jazykové oblasti Středního východu a Řecka.

Za touto základní úrovní, společnou všem cikánským jazykům a dialektům, již existují značné variace. Romové hovoří jazykem, který někteří evropští autoři klasifikují jako přínáležící k vlašské (vlax) skupině cikánských dialektů, pojmenované po rumunské provincii Valašsko, a to kvůli značné příbuznosti rumunského lexika. Jiné cikánské dialekty tento specifický vliv postrádají. Z uvedeného faktu je třeba vyvodit závěr, že Romové, nikoli však všechny ostatní cikánské skupiny, jsou potomky skupin, které žily po značně dlouhé období v rumunské jazykové oblasti.

Vaux de Foletier našel první zmínky o Cikánech v Evropě v dokumentech ze čtrnáctého století, z čehož můžeme vyvodit, že Cikáni žijí mezi Evropany přinejmenším již 600 let. Tyto staré dokumenty jsou přitom hodny pozornosti, neboť kromě jiného odhalují významnou kulturní podobnost mezi nejstaršími známými Cikány v Evropě a jejich dnešními potomky. Obecně vzato

Život Romů

se jednalo o kočovné skupiny, jejich ženy předpovídaly místním populacím budoucnost, přičemž po celá staletí panovalo mezi Cikány a ne-Cikány jen jisté napětí, které bylo způsobováno cikánskou žebrotou, drobnou kriminalitou, krádežemi kuřat atp. Existovala též řada zvěstí o krádežích dětí Cikány, o nichž jsem se již dříve zmínil (k diskusi na dané téma v evropské literatuře viz Vaux de Foletier 1970: 66 a násl.).

V literatuře se zmiňuje zotročení Cikánů v Rumunsku mezi čtrnáctým a devatenáctým stoletím (Vaux de Foletier 1970: 86 a násl.). Nejsm schopen posoudit povahu sociálních podmínek, v nichž zde Cikáni v tomto dlouhém období žili, ale zdá se být zřejmé, že právní emancipace, k níž na rumunském území došlo v polovině devatenáctého století, umožnila bývalým otrokům dané teritorium opustit a způsobila tak migrační vlnu rumunských Cikánů směřující do Ruska, Rakouska, Srbska, západní Evropy a Ameriky. Jak jsem již uvedl, je jazyk Romů a podobných skupin, s nimiž jsem se setkal v Rusku, Francii, Švédsku a samozřejmě Severní Americe, v lexikální sféře výrazně ovlivněn rumunštinou.

Dříve než migrační vlna Romů dorazila do Severní Ameriky, nacházely se na tomto kontinentu rozličné malé skupiny Cikánů; dnešní Romové jsou pak potomky imigrantů, kteří na tuto polokouli přišli koncem devatenáctého století. Prarodiče mých informátorů středního věku se narodili v Srbsku, Rakousku či Rusku, Rumunsko jako země narození nefigurovalo v ani jediném případě. Zdá se tedy, že emigranty z Rumunska a imigranty do Ameriky od- děluji přinejmenším dvě generace. Kočovný život těchto předků amerických Romů musel být přitom velice podobný tomu, jaký popisuje u Cikánů z mnohem pozdějšího období Yoors (1967). V mnoha případech je tomu tak, že babička se narodila v Rusku a dědeček v Srbsku, či naopak, což znamená, že ti, kdo migrovali přes rozsáhlá území, se setkávali a uzavírali sňatky.

Dva ze tří hlavních dialektů současného jazyka amerických Romů jsou odvozeny z určitých konkrétních oblastí Evropy. Jedním z nich je dialekt „Rusů“, dalším je pak dialekt *mačva*, což byla před první světovou válkou sborskojazyčná oblast Rakousko-Uherska. Třetím dialektem je dialekt „měditepců“ (*Coppersmiths*), což je jedna z rozsáhlých romských podskupin jak v Evropě, tak i Americe. Všechny tyto dialekty však náleží ke zvláštním vlastským (*vlast*), tj. rumunštinou ovlivněným, romským jazykům; ponecháme-li stranou některé lexikální zvláštnosti, jsou si všechny tyto dialekty vzájemně srozumitelné.

Stručně řečeno – ruské, resp. srbské nánosy na obecnějším rumunském podloží, které spočívá na ještě obecnějším indickém základě doplněném o určité příměsi z oblasti Středního východu a Řecka, jsou poměrně dobrym indikátorem původu severoamerických Romů.

Vanioví, synovi mého prvního, klíčového informátora Stevana, je nyní čtyřicet osm let. Jeho manželka, již budu nazývat Duda, je o osm let mladší. Duda je Vaniovou čtvrtou ženou, nicméně tato Vaniova sériová monogamie není u Cikánů o nic typičtější než u severoamerických ne-Cikánů. Ve skutečnosti je u Cikánů patrné ještě řídším jevem, neboť existence ceny za nevěstu má tendenci manželství stabilizovat. Pro Dudu je Vania jejím prvním mužem.

Vania s Dudou žijí společně se svými dvěma dcerami ve věku čtyř a třinácti let ve velice malém bytě v hlavní obchodní čtvrti města. Během dne je byt využíván také pro předpovídání budoucnosti, kdy Duda obvykle sedí u dolního vchodu, aby mohla lákat klienty. Třináctiletá dcera doposud s předpovídáním budoucnosti nezačala, a to i přes občasné naléhání jejích rodičů.

Vania stráví značné množství času telefonováním ohledně prodeje ojetých aut anebo prostým klábosením s příbuznými a přáteli po telefonu. Většina hovorů a dbů s ostatními Cikány se týká cen za nevěstu: kolik ten a ten zaplatí, kolik dlouží atp.

Dalším velice důležitým tématem konverzací jsou časté cikánské oslavy. Oslavy se pořádají na svátky svatých, přičemž Cikáni používají upravenou verzi srbského pravoslavného kalendáře ústně předávaného po řadu generací. Oslavy se konají také při příležitosti svateb a k utčení nedávno zesnulých, anebo prostě i jen někoho, kdo zavíral do města. Ve všech případech oslavám předchází poměrně propracované přípravy spočívající v pronajmutí prostor, kde se oslava bude konat, vaření a chystání zákusků a pití. O finanční náklady oslavy se obvykle rozdělí dva nebo tři bratři, kteří uhradí veškeré útraty. Při svatbách hosté přispívají penězi, které slouží ke kompenzaci výdajů, které měl ženichův otec v souvislosti s platbou ceny za nevěstu a s pořádáním oslavy.

Veškeré oslavy se vyznačují drabým, avšak rychle konzumovaným jídlem, pomalým pitím a – kromě oslav smutečního charakteru – tancem. Většinu vaření obstarávají muži, ženy poté obsluhují a starají se o úklid. Ačkoli muži a ženy jí i tančí odděleně, jednotlivci poměrně často prohodí pár slov se svými manželskými partnery či s dalšími osobami opačného pohlaví.

10. Cikánská hostina, Vancouver, Britská Kolumbie, 1970

Mladí lidé někdy tančí společně, ale obecně platí pravidlo separace pohlaví. Po méně často skýtají oslavy možnost k oživení sportů a nepřátelství s ostatními Cikány; tyto nevaživosti se nejčastěji týkají nevyřešených problémů souvisejících s cenami za nevěstu. Nejvíce zarážejícím rysem oslav je účast všech věkových skupin. Ti nejmladší se

se značnou mírou svobody věnují vlastním aktivitám poblíž místa, kde se oslava koná, chodí si pro jídlo, hrají si s hudebním zařízením a navzájem se škádlí. Je přitom obvyklé, že lidé ujedou stovky mil, aby se mohli oslavy zúčastnit, neboť oslavy jsou nevyznamnějšími okamžiky v životě Cikánů. Byl jsem však také svědkem značné nudy a jednotvárnosti cikánského životního stylu. Vaniovy malé dcery například celý den koukaly na televizi. K navštěvě školy rodiče děti nijak zvlášť nepobízejí a v místech, kde sídlí jen málo Cikánů, nemají děti často na práci nic jiného než sledovat televizi a doprovázet rodiče při nákupu. Vaniovy dcery mají ve měste sestřence a bratrance, s nimiž si někdy hrají, nevěřím však, že by si kdy hrály s ne-cikánskými dětmi.

Všednodenní život starých Cikánů je někdy plný smutku a frustrace. Než Stevano zemřel, často si mi hořce stěžoval na to, že její děti opustily a neprojevovaly dostatečný zájem o to, jak se mu žije. Se svým synem se však, jak vím, vídal anebo s ním hovořil po telefonu každý den. Také v New Yorku a New Orleansu jsem se setkal se starými lidmi, kteří vypadal podobně opuštěně a nešťastně a stěžovali si na nedostatečný kontakt se svými dětmi. Množství dálkových hovorů je ohromující; rodiny, které jsem navštívil, navíc podle všeho neustále telefonovaly mezikontinentálně. Duda telefonovala se svými rodiči žijícími 3000 mil daleko několikrát týdně. I přesto si mi ovšem její otec tupce stěžoval, že ji neslyší dost často.

Všechny Cikánky, které znám, předpovídají budoucnost. Cikánský termín pro předpovídání je *drabarimos*; toto slovo má patrně vazbu na jiný cikánský termín, *drab*, který znamená lék. Z cikánského pohledu na věc ovšem tato činnost nemá nic společného s vykonáváním nějaké služby pro veřejnost; je to způsob vydělávání, či přesněji řečeno získávání peněz od ne-Cikánů. Představa, že by předpověď mohla mít pro klientův život jakoukoli plat-

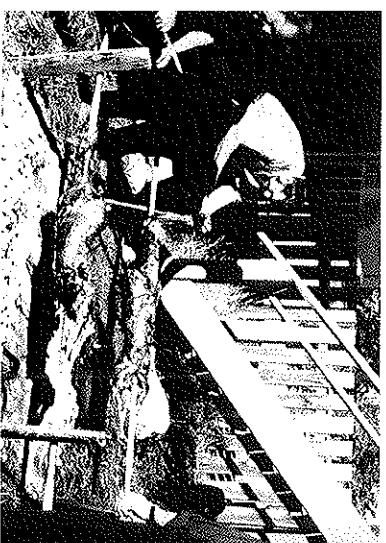
nost, přijde Cikánům obecně směšná a absurdní. Když jsem v daném ohledu na své informátory naléhal, připustili, že dříve skutečně žily Cikánky, které dokázaly lidem pomoci, zdá se ale, že takové moudré ženy již neexistují. Pro Cikány i Cikánky by byla ostuda, nechat si předpověď budoucnost jinou Cikánkou, i kdyby se jednalo o jednu z těch, které to opravdu dokázaly. V tomto ohledu jsem byl považován za Cikána – je velice nepravděpodobné, že by byl kdy učiněn jakýkoli pokus o předpovídání budoucnosti outsiderovi, který danou cikánskou rodinu zná.

Budoucnost je předpovídána u Cikánů doma, ve zvláštních domech zvaných *ofsuria*, anebo, dochází-li k němu na trzích či v zábavních parcích, za zástěnami či ve stanu. Kdykoli je předpovídána budoucnost, jsou přítomny jisté rekvizity, jako například sošky svatých, bible, obrázky Ježíše a dalších svatých. Vztah Cikánů k těmto předmětům ovšem přesahuje jejich pouhou užitečnost v rámci podnikání s předpovídáním budoucnosti; jejich vztah k těmto artefaktům je tak ve výsledku do jisté míry ambivalentní. Jeden z mých informátorů řekl, že tyto předměty slouží pouze k vyvolání dojmu v klientech; jiný však jednalo se o staršího muže, byl tímto gymnismem dotčen a trval na tom, že tyto artefakty mají na něj a jeho rodinu blahodárný vliv.

Religiozni artefakty jsou obvykle umístovány tam, kde je (potenciálně) klienti mohou dobře vidět. Viděl jsem je však i v ložnicích, kam outsider nemá přístup. Stevano měl rozměrný obraz Poslední večere, který byl tu a tam zakrytý. Důvod tohoto zakryvání mi odmítl sdělit, ale jak mi později řekl jeho syn, považoval Stevano za nepatřičně objevit se před Ježíšovým obrazem bez oděvu.

Cikánští muži obecně budoucnost nepředpovídají. Viděl jsem jednoho na Coney Islandu, který se této činnosti, ovšem značně panovačným způsobem, věnoval; za zástěnou přitom zastupoval svou ženu. Jednalo se ovšem o něco velmi výjimečného. Předpovídání budoucnosti je ženská práce, vykonávaná ženským způsobem, přičemž kompetence k ní se předává z matky na dceru.

Existuje několik způsobů předpovídání budoucnosti. Cikáni mají vymlíkatí porozumění pro nejrozmanitější vlastnosti *gažů* („outsiderů“), které

11. Opakání jeňhár na hostinu, Vancouver, Britská Kolumbie, 1970

12. Cikánské děti na improvizované párty, Kalifornie, 1968

z nich činí potenciální klienty předpovídání budoucnosti, jako například chlípnost, hamiznost, pověřitost, osamělost a další. Existují také různé typy osob předpovídajících budoucnost: žena může být mladá, stará anebo středního věku; může pracovat uprostřed obchodní čtvrti anebo na předměstí; může být stálou obyvatelkou města a mít dobré vztahy s policií anebo může být ve městě naopak jen dočasnou návštěvníci. Styl předpovídání se přitom přizpůsobuje odpovídajícímu typu.

Mladé věštkyně využívají bez výjimky vilnosti mužských klientů. Cikánky sedící v oknech přizemních prostor svých *ofisur*, či, jako je tomu v centru Manhattanu, v otevřených dveřích vedoucích do podkrovní, které je užíváno jako místo pro předpovídání budoucnosti, pokyvuji na kolemdoucí stylem prostitutek. V některých lokalitách je věštecké podnikání maskováno nabízením čištění bot, kdy mladá Cikánka nabízí tuto službu jako předehru k samotnému předpovídání. Naznačované sexuální příliby nejsou nikdy naplněny, ačkoli jsou známy případy, kdy došlo v průběhu flirtování ke krádežím peněženky. V případě, že klient případ oznámil, reagovala Cikánka buď protizáloubou za pokus o znásilnění, anebo navrácením peněz, případně kombinací těchto dvou postupů. Tyto hrubé metody jsou však typické pro drsné lokality (jako je například oblast Times Square) a pro osoby, které se svou věšteckou živností daným místem jen procházejí. Mnohem obvyklejší je metoda, kdy si *gažo* („outsider“) za pár dolarů vyslechne potěšující řeč a jde zase dál svou cestou.

Starší věštkyně zaujímají roli moudrých rádkyň. S klienty, kterými jsou často také starší ženy, jsou potěšujícím způsobem rozebírány zdravotní potíže anebo finanční či milostné problémy. Jsou známy i případy, kdy věštkyně dokázala u klienta vyvolat závislost a tímto způsobem její připravila o značnou sumu peněz. Ve svém archivu mám kopii 4 600 stran zápisu ze soudního přelíčení, které se konalo v New Yorku od ledna do dubna roku 1962 (lid versus Volga Adams), jehož předmětem bylo (neprokázané) nařčení, že cikánská věštkyně, známá jako Volga Adams, vylákala od své klientky, již se blížila padesátka a trpěla osamělostí a emocionálním napětím a na věštkyni

Nesud' ji, dokud se s ní neseškáš

Sestra ROSE

VÁM POMŮŽE SE VŠEMI VAŠIMI PROBLÉMY

DÁMA ZE SVATÉ ZEMĚ

Nesistujte tak velký problém, který by nebyla schopna vyřešit

**CO VAŠE OČI UVIDÍ,
TOMU VAŠE SRDCE UVĚŘÍ**

Poradí vám, jak si udržet práci, když jste se dopustili chyby, a jak dohnout úspěcha. Řekne vám, jaké máte problémy a jak je vyřešit. Ty, kteří se rozekli, znovu spojí dohromady.

Poté, co se stala ženou a uvědomila si, že byla Bohem vyvolena pomáhat lidem, zavržila této práci celý život. Odvrácení zlého zaročeno. Jedna návštěva vás přivede, že je lepší než všechny věštkyně, které jste kdy viděli.

Objednat se NENÍ NUTNÉ.

Předpovídání budoucnosti, odměna dle uvážení

Otevřeno celý týden a v sobotu od 8 do 22

spoléhala jako na účastného posluchače a rádece, 118 000 dolarů. Je však třeba uvést, že podobné případy, kdy jde o tisíce dolarů, jsou jen velice zřídka. Většina věštkyň vydělá na klientovi pár dolarů, přičemž někdy mívá víceméně stále zákazníky, kteří znamenají stabilní zdroj příjmu, nesenají se je však připravit o nijak vysoké částky. Tento postoj je ovlivněn také skutečností, že většina osob předpovídajících budoucnost je takřka vždy známá místní policii, která velké podvody jednoduše netoleruje. (Jedna z metod, která je čas od času používána k získání značné sumy peněz, se nazývá *bužo*, „pytlík“, podle specičického postupu, který spočívá v tom, že klient je požádán, aby své úspory uložil do sáčku či tašky, aby jim mohlo být „požehnáno“. K popisu této metody viz Mitchell 1955.)

Další činnost cikánských dívek a žen, která je svým duchem a postupy předpovídání budoucnosti velice blízká, je žebřání prostřednictvím pouličního prodejce umělých květín. Na místech, jako je Times Square v New Yorku, North Beach a Fisherman's Wharf v San Franciscu, oslovují cikánské

13. Cikánská věštkyně na železniční stanici, Moskva, 1970

ženy (a někdy též hoši) dobře oblečené mladé páry, které mají na daném místě očividně schůzku. Postup spočívá v přišpendlení levné (v ceně několika centů) umělé květiny na dāmu; když se muž zepřítá na cenu, Cikán/ka s klidem uvede cenu okolo dvou dolarů, přičemž spolehá na to, že kavalírovi bude trapné se o cenu dohadovat a bude chtít obchod rychle ukončit. Bylo mi řečeno, že takto lze přijít ke značně sumě peněz.

Ze všech aktivit cikánských žen je předpovídání budoucnosti nejtradičtější a nejrozšířenější. Staré stejně jako mladé Cikánky, bohaté stejně jako chudé, prominentní stejně jako neznámé, všechny se věnují předpovídání budoucnosti. Jedná se jak mín pro práci *buiki*, tento termín však není nikdy používán pro předpovídání budoucnosti – *buiki* je doménou mužů.

Od starých Cikánů jsem slyšel, že v životě nikdy nepracovali. To je, zdá se, většinou pravda, pokud „práce“ znamená účast na procesu zahrnujícím pravidelné plnění povinnosti a závazků. Na druhou stranu ovšem většina mužů zařizuje celou řadu aktivit spojených s předpovídáním budoucnosti. Dávají inzertaty do novin (Madam Laura, nadaná věštkyně, Vám pomůže se všemi Vašimi problémy), zajišťují letáky a reklamy týkající se předpovídání a jejich distribuci, a jednají s majiteli o pronájmech prostor.

Největší část mužských aktivit ovšem spočívá v činnostech, které budu nazývat „cikánská práce“. Ta má několik forem, co se však týče její základní povahy a metody, je jen jedna. Cikánská práce je způsobem, jak být Cikánem, stejně jako je předpovídání budoucnosti způsobem, jak být Cikánkou. Nejdůležitější částí cikánské práce, již se věnují skoro všichni muži, je v dnešní době nákup a prodej ojetých aut a přívěšů. Mezi její další formy patří oprava karosérií, pobírání sociální podpory a práce pro policii.

Obchod s ojetými auty probíhá téměř bez výjimky prostřednictvím inzertátů v novinách; Cikáni se takřka nikdy neobtěžují se získáváním policejních licencí. Nákup je obvykle organizován prostřednictvím konexí se zavedeným ne-cikánským velkoobchodem. Při prodeji aut a zákazníkům jsem byl

často přítomen. Atmosféra těchto transakcí se mnoho neliší od běžného prodeje ojetých vozů. Starší Cikáni s pýchou vyprávějí, jak jejich otcové a dědové prodávali koně, přičemž využívali celou řadu triků, aby dokázali z herky udělat na pohled dobrého koně. Prodej ojetých aut v současnosti pokračuje v této tradici.

Většina Cikánů, které znám, pobírá sociální dávky. Protože zisk z předpovídání budoucnosti a prodeje ojetých aut je nárazový a nelze jej považovat za stálý příjem, jsou sociální úřady nuceny uznat nároky Cikánů na sociální podporu.

Hovoříme-li o policejní práci, dostáváme se do morálně ambivalentní oblasti. Většina Cikánů, možná všichni, mají kvůli předpovídání budoucnosti cikánských žen s policií určité zkušenosti. O přímém uplacení mám jen skromná svědectví, nicméně tři fakta jsou zřejmá: 1) lze mít pochyby o tom, že ve většině států Severní Ameriky je předpovídání budoucnosti věnují, 2) Cikáni se všude, kde se nacházejí, předpovídání budoucnosti věnují, často s vědomím policie, 3) propast mezi body 1 a 2 je přemostěna velice komplikovanými neformálními vztahy mezi Cikány a policií.

Celá záležitost je přitom navíc ještě komplikována rivalitou různých cikánských rodin a rodů. Zdá se, že policie se nevyhýbá – patrně výměnou za informace a jiné služby – účasti na vnitrocikánských sporech. Tak tomu podle všeho bylo například v jedné kalifornské lokalitě, kde bylo všem cikánským rodinám, kromě jedné, předpovídání budoucnosti striktně znemožněno.

Kromě těchto běžných kontaktů s policií, již lze předpokládat v zásadě u všech Cikánů, panují mezi některými Cikány a institucemi majoritní společnosti ještě ambivalentnější vztahy. Existuje značné množství cikánských informátorů, spolupracovníků, „cikánských králů“ a podobných osob, jejichž hlavním úkolem je dělat prostředníky mezi státními institucemi a Cikány. Jeden takový Cikán sloužil v Kalifornii jako poradce sociálního úřadu a Cikáni považovali jeho spolupráci s úřadem za klíčovou pro získání sociální podpory. Podobné prostředníky jsem viděl i ve východní Evropě, kde takové osoby zastávaly nižší funkce v komunistické straně či vládě. Zatímco na veřejnosti Cikáni tyto osoby ve všech případech, které jsem zažil, velebili a vychvalovali, ve skutečnosti se jich velice obávali a nedůvěřovali jim.

14. Věštkyně, Coney Island, New York, 1970

V tabulce 1 jsem naznačil jisté rozdíly mezi způsoby, jimiž cikánský a anglický (český) jazyk nahližejí svět příbuzenských vztahů.

Cikánské slovo *Rom* znamená manžel, Cikán nebo člověk. Ovšem kategorie „člověk“ tak, jak je užívána v angličtině, nemá v cikánském jazyce přenesný ekvivalent, protože v běžné konverzaci je vždy třeba určit, hovoří-li mluvčí o Cikánovi či ne-Cikánovi. Tento moment je jazykovou reflexí cikánského vnímání rituálního oddělení od *outsiderů*. Termín *gažo*, „outsider“, se od současného výrazu *goj* v jidiš odlišuje v tom, že označení *gažo* není nutně pejorativní, třebaže takový význam je s tímto výrazem často spojen. Navíc je termín *gažo* užíván zcela běžně a mnohem častěji než termín *goj*.

Všechny další termíny z tabulky 1 se týkají afinity příbuzných (odborný termín pro „osoby sešvagřené“ /in-laws/). Co se týče ostatních oblastí, členění cikánština svět do kategorií velice podobných těm, kterými disponuje angličtina – Cikáni jsou nepochybně značně ovlivněni staletými pobytu v evropském jazykovém prostředí. Sémantickému prostoru pokrytému jedním anglickým slovem *brother-in-law* (švagř) odpovídají v cikánštině tři různé kategorie: pro jediný cikánský termín *bori* má angličtina kategorie dvě, zatímco cikánské slovo *čhanamik* nemá v angličtině vůbec žádný ekvivalent, třebaže řada dalších jazyků takovým termínem disponuje (Wayne Suttles 1960, navrhoval anglický termín „*co-parent-in-law*“¹⁰). Cikánský systém terminologie pro afinity příbuzné je tedy velice úzce propojen s centrální institucí cikánské kultury s cenou za nevěstu.

Uzavření manželství zahrnuje u Cikánů obvykle platbu určitého obnosu ze strany otce ženicha otci nevěsty. Cena za nevěstu může být až 8 000 dolarů, ale průměrná suma bývá okolo 2 000. Platba je výrazem ocenění role ženy

⁹ Překlad této a následující kapitoly je zveřejňovanou verzí překladu publikovaného in Budilová, Lenka & Jakoubek, Marek, eds. (2007). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové-Dryada, str. 193–198.

¹⁰ Zde jako překladatel selhávám, pokusím se tedy alespoň čtenářům nezběhlým v angličtině termín „*co-parent-in-law*“ vysvětlit. *Parents-in-law* (pl.) znamená tchán a tchyně (tedy rodiče manžela/manželky), „*co-parent-in-law*“ potom označuje vzájemný vztah rodičů manžela a manželky, tedy vztah rodičů manžela vůči rodičům manželky a naopak. (Pozn. překl.)

cikánsky	anglicky (česky)	komentář
	husband (manžel)	
Rom	Gypsy (Cikán)	Cikán
	man (člověk/muž)	
gažo	man (člověk/muž)	ne-Cikán
	sister-in-law (švagrová)	bratruva manželka
bori	daughter-in-law (snacha)	
	son-in-law (zeť)	
žamutro	brother-in-law (švagř)	sestřin manžel
kamnato	brother-in-law (švagř)	manželčin/manželův bratr
pašo	brother-in-law (švagř)	manžel manželčiny sestry
čhanamik		rodič manželského partnera dítěte

Tabulka 1 - Vybraná cikánská slova a jejich anglické (české) ekvivalenty

jako hlavního obstaravatele financí a také materiálním symbolem a zárukou serióznosti svatby. Uzavřením manželství svých dětí se otec nevěsty a otec ženicha stávají „*co-parents-in-law*“ (*čhanamikura*), čímž vstupují do komplexu finančních a dalších recipročních závazků, které se od nich budou očekávat až do konce života.

Sňatek, cena za nevěstu a uzavření vztahu „*co-parents-in-law*“ má řadu variací. Dva budoucí *čhanamikura* mohou sňatek svých dětí dohodnout více-méně sami, bez ohledu na názor dětí. Takový postup je však výjimečný; takto se někdy uzavírají manželství ve vyprávněných starých mužů, ale chovám podezření, že se tento akt s budoucím ženichem a nevěstou vždy určitým způsobem projevlnává.

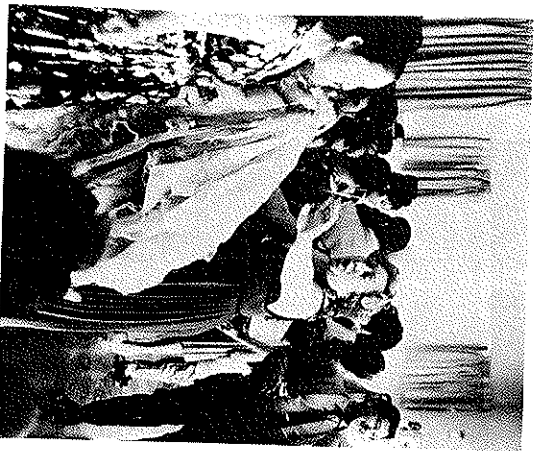
Z pohledu starších osob je pro otce ženicha ideální způsob uzavření manželství, když sám vybere odpovídající rodinu s vhodnou budoucí *bori* (snachou), získá souhlas budoucího *čhanamika*, přiměje mladý pár hluboce se do sebe zamilovat, takže nakonec je každý s výsledkem spokojený a ve výsledném uspořádání žije šťastně. Zda ovšem bude svazek v dlouhodobé perspektivě fungovat či nikoli, je vždycky otázkou. Uvedený vztah totiž zahrnuje nejen ženicha a nevěstu, ale – a snad především – jejich rodiny. Pokud by mělo dojít k rozpadu manželství, zejména pak do doby okolo jednoho roku od jeho sjednání, vždy se objeví otázka navrácení ceny za nevěstu. Velice často je tomu tak, že v průběhu svatby je zaplácena jen část celkové ceny za nevěstu s tím, že zbytek bude zaplácen, „až *čhanamik* přijde k penězům“. Když ale manželství není šťastné, je méně pravděpodobné, že otec nevěsty peníze dostane.

Jinou variantou uzavření sňatku prostřednictvím ceny za nevěstu je únos, *našimos*. K této variantě dochází ve značném počtu případech. Dva mladí lidé se rozhodnou uzavřít manželství, utěchou z domova a nechají své ro-

Inbreeding a cena za nevěstu

diče vyřešit finanční detaily. Starší literatura přitom naznačuje, že tento způsob byl preferovanou variantou uzavírání sňatku v dřívějších časech.

Nyní, s větším porozuměním zvláštnostem cíkánské terminologie pro aňnní přibuzné, se můžeme vrátit k tabulce 1. Vezměme si za příklad rodinné vřaby osoby A (muže). Z pohledu ceny za nevěstu, která je záležitostí celé rodiny osoby A, zaujmají manželka jeho bratra a manželka jeho syna velice podobnou pozici: ženu, za niž musí rodina osoby A zaplatit. Z tohoto důvodu zahrnují

15. Cíkánská svatba, Seattle, Washington, říjen 1969

Cikáni tento vztah pod jeden jediný termín. Na druhou stranu angličtina

slučuje do jednoho výrazu *brother-in-law* (švagr) tři cíkánské termíny. Manžel sestry (žamuro) je někdo, od jehož rodiny získala rodina nevěsty peníze. V případě manželčina bratra (*kumrato*) tomu tak ovšem není. Navíc manžel manželčiny sestry (*pašo*) sdílí s osobou A stejného tchána, muže, jemuž musí obě příslušné rodiny zaplatit za své nevěsty. Termín *žamuro* zahrnuje nejen manželka sestry osoby A, ale také jeho zeti, přičemž oba tyto vztahy označují někoho, kdo obdržel ženu z rodiny osoby A.

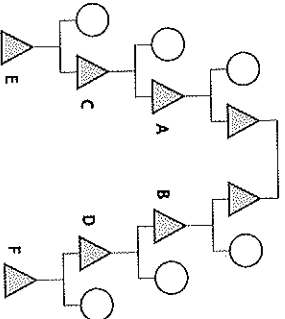
Jak je zřejmé, může být na korespondenci mezi cíkánskou terminologií pro aňnní přibuzné a institucí ceny za nevěstu dobře vidět úzký vztah jazyka a kultury, který antropologové vždy předpokládali.¹¹

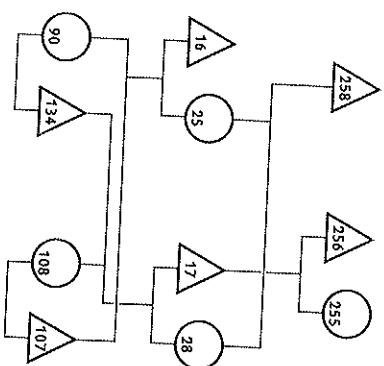
¹¹ Zdá se, že všechny cíkánské termíny pro aňnní vztahy jsou převzaty z ne-cíkánských jazyků. Ve svém prvním textu věnovaném problematice přibuzenských termínů (Cohn 1969) uvádím řadu těchto zdrojů. Další vztahy cíkánského jazyka s jazyky ne-cíkánskými ukázal Marković (Marković 1970). Je zřejmé, že prvky nabývají konkrétní slova, či významové oblasti, kterou to které slovo pokrývá. Dále je nutné uvést, že vztah mezi jazykem a sociální organizací je vždy problematický přinejmenším ve dvou odlišných ohledech:

- 1) Protože nemáme vytvořeny nijak zvlášť dobré standardy pro posuzování toho, co má představovat dokonalou korespondenci mezi jazykem a kulturou, nemůžeme říci, jakou míru korespondence vykazuje daný případ. Je jisté, že Cikáni by si vystačili i s terminologií, která by měla menší – nebo větší – explicitní vztah k jejich institutu ceny za nevěstu. Jediné, co můžeme s jistotou tvrdit, je, že cíkánská terminologie má větší smysl v cíkánské společnosti, než by měla ve společnosti americké.
- 2) Je zde také obecná otázka směru vlivu mezi jazykem a sociální organizací. Někdy si nemůžeme být jisti, která strana je při ovlivňování té druhé důležitější. V uvedeném případě tomu může být velice dobře tak, že existence dané specifické terminologie posiluje zachování institutu ceny za nevěstu stejnou měrou, jakou tento zvyk přispívá k zachování této terminologie.

Při našich společných hovorech s Vaniou na téma manželství u Cikánů se Vania několikrát zmínil o případu, kdy sňatek uzavřeli první bratranec a sestřenice. S touto praktickou Vania nesouhlaskla vždy dávval najve. Sňatek prvního bratrance a sestřenice byl podle Vanii i ostatních informátorů *baro la-žav* (velká hanba). Když jsem ale jednou, pěkně jeden po druhém, přezkoumával všech mých 199 zaznamenaných sňatků, s cílem zjistit případnou konsangvinitu mezi partnery, ukázalo se, že vzorek obsahuje devět případů sňatků prvního bratrance a sestřenice a dalších 19, ve kterých byli ženich a nevěsta velice blíže pokrevně přibuzní (tyto svazky, například druhých bratranců a sestřenic, za hanbu považovány nejsou). Vzhledem k tomu, že mé informace o předcích párů z mého souboru jsou velice kusé a protože používaný počítačový program je schopen prokázat konsangvinitu pouze v případech, má-li informace o společných předcích partnerů, je nepochybné, že skutečná míra konsangvinních (pokrevních) svazků je mnohem vyšší, než jak naznačují mé současné údaje. Pokud vezmu do úvahy poměr mně známých případů manželství mezi prvními bratrance a sestřenicemi, mezi něž ovšem počítám pouze ta manželství, u kterých mám přiměřeně kompletní data o předcích obou manželů, mohu odhadnout, že sňatky prvních bratranců a sestřenic představují 16 procent všech cíkánských manželství. Obdobný odhad poměru všech konsangvinních (pokrevních) manželství – zahrnujících i svazky druhých bratranců a sestřenic a druhých bratranců a sestřenic jedinou posunutých¹² – nás vede

¹² První bratranec jsou děti sourozenců – na našem obrázku jsou tedy muži A a B prvními bratrance. Druzí bratrance jsou děti prvních bratranců – na našem obrázku jsou tedy druhými bratrance muži označení písmeny C a D. První bratranec jedinou posunutí jsou dvě osoby, které jsou z pozice prvních bratranců navzájem posunuty o jednu generaci – na našem obrázku můžeme jako první bratrance jedinou posunuté označit muže A a D a dále pak muže B a C. Vztah muže A a F (stejně jako B a E) z našeho obrázku by byl vztahem prvního bratrance dvakrát posunutých (o dvě generace), zatímco vztah mezi mužem C a F (stejně jako mezi D a E) je vztahem mezi druhými bratrance jedinou posunutými: jsou to tedy ti, kteří jsou z pozice druhých bratranců navzájem posunuti o jednu generaci. (Pozn. překl.)

Obrázek 1 - Sňatek prvního bratrance a sestřenic a výměna nevěst

k závěru, že zhruba polovina cikánských manželství je uzavřena mezi pokrevními příbuznými. Význam tohoto zjištění se ukáže, porovnáme-li je s poznatky o jiných skupinách. Cavalli-Sforza s Bodmerem¹³ ukazují, že tak vysoký stupeň inbreedingu (sňatků pokrevních příbuzných) je v lidských skupinách značně neobvyklý. Ani velice izolované malé skupiny, které také vykazují vysokou míru inbreedingu, zdaleka nedosahují hodnot severoamerické cikánské populace. Co se týče skupin dané velikosti, představují tedy Cikáni se svou mírou inbreedingu podle všeho unikátní případ.¹⁴

Obrázky 1 a 2 ukazují některé skutečné aliance a je na nich možné vidět okolnosti, za nichž k uzavření konsanguinních (pokrevních) sňatků dochází. Použil jsem konvenční způsob záznamu manželských svazků, kdy jsou spojovací horizontální linky umístěny pod symboly příslušných jedinců; souzonenecý vztah je vyznačen horizontálními linkami nad odpovídajícími symboly a vztah rodičů a dětí značí linky vertikální. Čísla v souborech Kroužky značí ženy, trojúhelníky muže. Na druhém obrázku jsem v případě tří konsanguinních manželství uvedl i odpovídající koeficient konsanguinivity (F). Číslice 6,25 označuje svazek prvního bratrance a sestřenic; nižší číslice pak označují vztahy genealogicky vzdálenější, s nižší mírou konsanguinivity.

Na obrázku 1 vidíme dva sňatky bratrance se sestřenicí, 90-134 a 108-107. Ani v jednom z těchto případů nedošlo k platbě za nevěstu. Dívka č. 108 byla považována za výměnu za dívku č. 90. Toto uspořádání je známé jako *paruitos* (výměna) a v daném případě bylo usnadněno faktem, že matky odpovídajících rodičovských párů byly sestry. Jediné případy výměny, které

13 L. L. Cavalli-Sforza, & W. F. Bodmer (1971). *The Genetics of Human Populations*. San Francisco: W. H. Freeman, str. 350-353.

14 Na základě mých značně nekompletních dat, které se vyznačují tendencí podhodnocovat skutečnou míru inbreedingu, odhaduji průměrný koeficient inbreedingu (F) u Cikánů na nejmenší 0,0118, pravděpodobně ale blíže 0,016. V běžné populaci je přitom hodnota F nižší než 0,001. U amerických katolíků, pro které máme publikovaná data, má F hodnotu 0,00009 (uvedené hodnoty a jejich význam viz Cavalli-Sforza & Bodmer 1971).

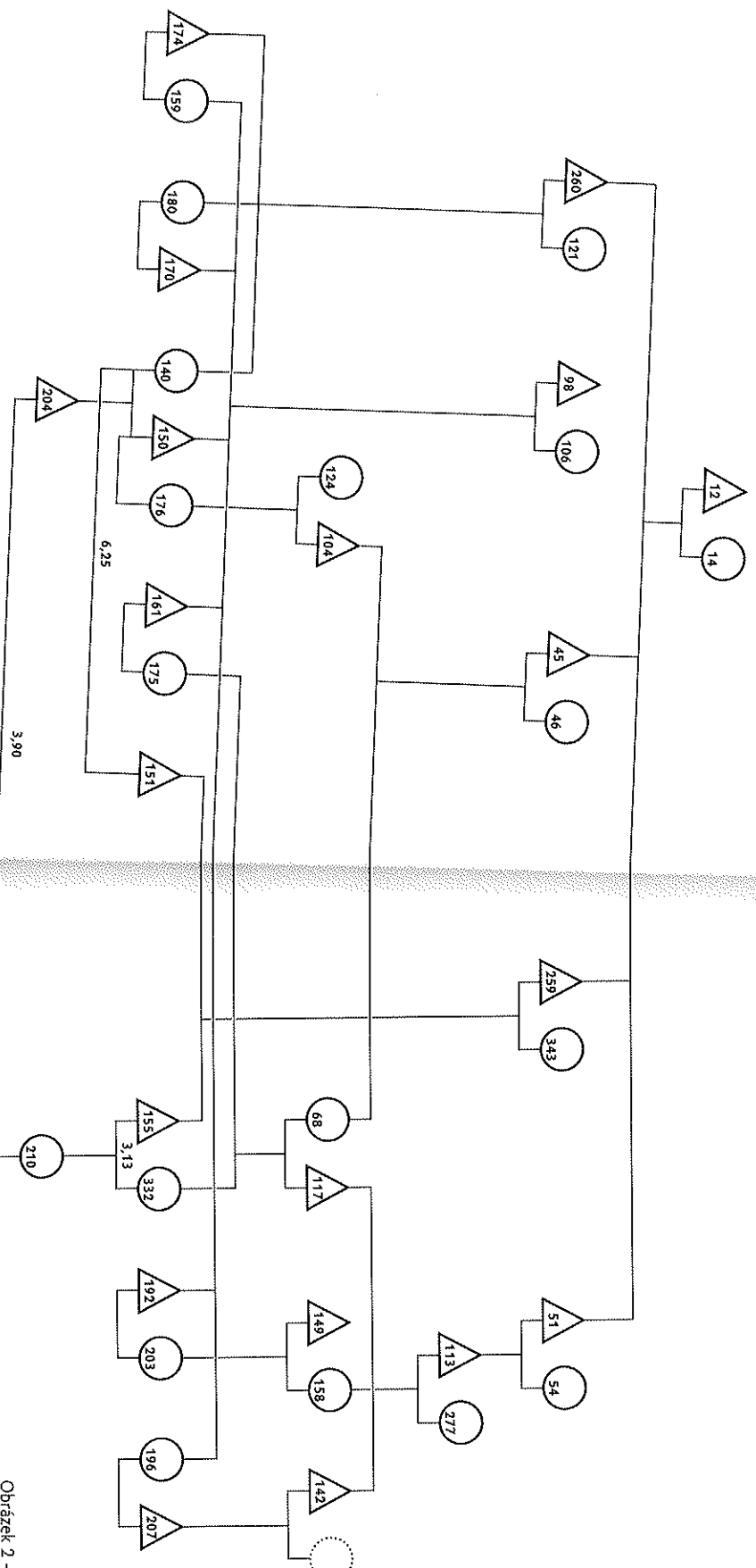
Míra inbreedingu může mít škodlivý vliv na zdraví. Cikánů a může také snižovat měřené hodnoty inteligence. Diskuse na tuto tématu viz Cavalli-Sforza & Bodmer 1971, Schull & Neel 1965, Roberts 1967, Morris 1971, Symposium on „Methodology of Isolates“ 1964, Goldschmidt 1963. Zejména průkazná a přesvědčivá je argumentace Morrisové, která navíc poskytuje kritický přehled dalších koncepcí.

znám, proběhly mezi velice blízkými příbuznými. Je nepravděpodobné, že by si dvě cizí rodiny navzájem natolik důvěřovaly, aby k takovému uspořádání přistoupily. Byť „*co-parents-in-law*“ (*chbanamikura*) je dost náročné samo o sobě, a pokud se mezi novomanželi objeví potíže a jejich soužití je problematické, mohou finanční a emocionální neshody trvat po celý život, a to i bez dodatečného břemene, které by vyplynulo z skutečně výměny.

Jedinci označení čísly 16, 17, 256 a 255 na obrázku 1 nejsou pro porozumění vztahům, které jsem komentoval, nezbytní. Zahrnul jsem je pouze pro ilustraci výrazné limity mých dat: jejich neúplnost. O rodičích čísla 16 nemám žádné informace a stejně tak nevím, kdo byl partnerem čísla 258. Očekávám, že s růstem mé databáze se některé z těchto mezer zaplní, přičemž předpokládám, že až se tak stane, odhad procenta inbreedních svazků mezi Cikány se pravděpodobně ještě zvýší.

Na obrázku 2 je vidět poněkud komplexnější vzorec sňatkových aliancí. Číslo 98 je můj první klíčový informátor: Diagram ukazuje množství aliancí jeho dětí s potomky čísel 12 a 14. Nejstarší syn čísla 98 je číslo 150, který se oženil s dezerou páru 260-121. Poté, co se mezi páry 98-106 a 260-121 ustavil vztah „*co-parents-in-law*“, následovaly mezi jejich dětmi další dva sňatky. Když přitom došlo k převodu peněz, jednalo se *de facto* o určitý obchod. Tento typ výměny pak pravděpodobně usnadňovala pozoruhodná vyrovnanost ceny za nevěstu. Mezi potomky čísla 98 a potomky páru 12 a 14 došlo k uzavření ještě několika dalších svazků: druhá manželka čísla 150, číslo 176, je příbuznou jeho první manželky, přičemž manželky čísel 161 a 192 (tj. jeho bratrů - pozn. překl.) jsou zároveň také příbuzné jeho první ženy (jakož i té druhé - pozn. překl.). Žena číslo 196 sice sňatek s potomkem páru 12-14 neuzavřela, ale její manžel (207) je příbuzný (způsobem příliš komplikovaným, než aby jej bylo možné zaznamenat v našem diagramu) s číslem 174 skrze matčinu stranu muže č. 174. Můžeme také vidět, že rodina čísla 207 měla dříve aliance s rodinou čísel 12-14 (manželství 68-117). Rodina páru 12-14 tak může být nahlížena jako spojnice, jejímž prostřednictvím je číslo 196 spojeno s číslem 207.

Z uvedených dat můžeme vyvodit předložný závěr: institut ceny za nevěstu čini výhodným uzavírání sňatků více méně v rámci rodiny, protože břímně platby může být zmíněno řadou různých recipročních opatření. V případě výměny na obrázku 1 je tento mechanismus velice přímý. Protože obvykle jsou do pomoci s pladbou ceny za nevěstu zaangażováni různí členové dané rodiny, můžeme považovat za reciproční uspořádání i komplikovanější nepřímý kruh plateb z obrázku 2. Nejmladší sňatek na obrázku 2 - mezi číslem 204 a 210 - ukazuje, jak vztahy mezi dvěma rodinami dříve či později vedou ke konsanguinním svazkům.

Obrázek 2 - Vzory sňatkových aliancí

Obdobně je z obrázků 1 a 2 zřejmé, že se téměř všechny sňatky Cikánů uzavírají v rámci téhož *kindredu*, pokud *kindred* definujeme jako skupinu, která zahrnuje všechny jedince, s nimiž je *ego* spojeno at již pokrevními, či affinními vazbami.¹⁵ Poměrně vysoká frekvence konsanguinních sňatků je přitom patrně pouze vedlejším produktem skutečnosti, že je upřednostňováno uzavření manželství mezi členy téhož *kindredu* (a to do té míry, že jiné

¹⁵ Jako *kindred* bývá označována jednak egocentricky definovaná skupina příbuzných, kterou lze najít ve všech typech společnosti (*osobní kindred*), a jednak descendentní skupina, která vzniká ve společnostech skupinou (resp. bilaterálním) příbuzenstvím (*descendentní kindred*). Osobní *kindred* není descendentní či jakoukoli kombinací obou. *Kindredy* jednotlivých osob se nutně překrývají, identické *kindredy* mají pouze sourozenci. Tzv. descendentní *kindred* pak vzniká uplacením právidla kognatického (resp. bilaterálního) páru. Velikost descendentního *kindredu* je kromě počtu generací často limitována ještě dalšími principy, například typem postmaritální rezidence (tj. místem bydliště manželů po svatbě). Na rozdíl od unilineárních descendentních skupin descendentní *kindredy* nefungují jako jasně vymezené, korporované a v čase trvající skupiny. (Pozn. překl.).

varianty jsou prakticky vyloučeny). Více příkladů a širší argumentaci uvádím jinde,¹⁶ kde též dokládám, že v životě Cikána je *kindred* mnohem důležitější a významnější než *vitsa* (kmen /tribe/).

Výše jsem uvedl, že cikánské příbuzenské terminologii snáze porozumíme, vezmeme-li v potaz institut platby za nevěstu. V této kapitole jsem se pokusil ukázat, že velice vysoký koeficient inbreedingu v cikánských skupinách je s tímto institutem spojen také. Navíc, protože musíme předpokládat, že taková míra inbreedingu bude mít přinejmenším nějaké důsledky pro genofond Cikánů, naznačují uvedené úvahy také existenci specifické vazby mezi kulturním faktorem platby za nevěstu a biologickým faktorem, jakým je genofond.

¹⁶ Werner Cohn (1972). *Marriage chez les Rom nord-américains: quelques conséquences du „prix de la mariée“*. *Etudes Tsiganes* 18 (2-3): 4-11.

Čím to je, že i přes značný tlak na asimilaci do ne-cikánského světa si Cikáni uchovávali tak silně svou kulturu? Má odpověď bude spočívat spíše v úhlu pohledu než v předložení faktů, protože současný stav našich vědomostí nám nemožňuje odpovědět na tuto otázku jednoduše a přesně.

Domnívám se, že Cikáni a jim podobné skupiny se udrželi proto, že naše kultura je potřebuje. Jejich způsob života poskytuje řešení některých našich problémů a v každé generaci se k nim někteří ne-Cikáni připojují, protože jsou přitahováni jejich základními hodnotami. Obdobně se někteří Cikáni, kterým život Cikánů nevyhovuje, přidávají ke *gažům* (ne-Cikánům). Výsledná selekce členů cikánské skupiny pak znamená posílení odlišné cikánské kultury.

Opusťte cikánskou skupinu nebylo nikdy snadné, stejně jako není snadné se k ní připojit. Čas od času se stane, že jsou někteří mladí Cikáni rozčarováni životním stylem své rodiny, přidají se k ne-cikánským kamarádům a skupinu opustí. Vzhledem k tomu, že se má data týkají pouze Cikánů, kteří zůstali Cikány, jsou mé znalosti o těch, kteří se cikánského způsobu života zřekli, velmi slabé. Vím o jednom mládenci, který začal chodit s ne-Cikánkou a který jednou svou cikánskou skupinu opustil. Takové případy jsou ovšem vzácné a komplikované. Cikánské děti nejsou vychovávány ke sledování svých vlastních cílů tak, jak je tomu u *gažů*.

Stát se Cikánem je však přece jen ještě těžší. Existuje ovšem jistý počet Cikánů (okolo šesti procent ženichů v mém souboru), kteří se ožení s ne-Cikánkou. (Tato manželství jsou pro Cikány atraktivní, protože za těchto okolností nedochází k plátbě za nevěstu.) Někteří z těchto dívek se přitom staly zručnými kartářkami. Většina z nich si osvojila cikánský jazyk, některé se ho ovšem naučily nikdy. Vím také o dvou ne-Cikánech, kteří se díky sňatku s Cikánkou stali součástí cikánské skupiny. V těchto případech byla cena za nevěstu zaplácena mladým párem společně po dohodnutém únosu nevěsty.

Data, která mám k dispozici, naznačují, že za současných podmínek v Severní Americe je míra vzájemných sňatků s ne-Cikány taková, že v příští generaci Cikánů budou tři procenta rodičů tvořit právě přivdání, resp. při-

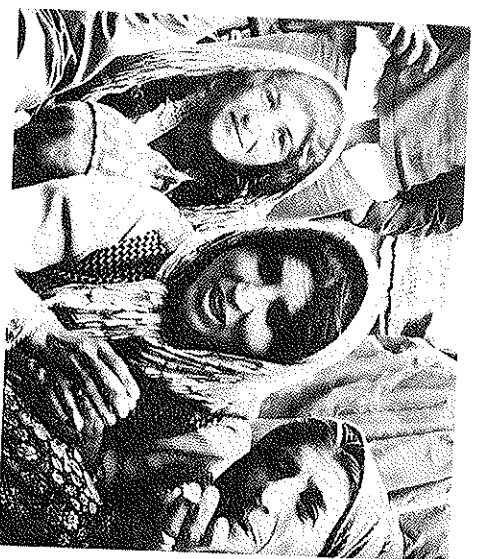
16. Fotografie pořízená v tábore Romů, okolí Bukurešti, Rumunsko, léto 1969

ženění ne-Cikáni. Budeme-li tato čísla extrapolovat do minulosti, tak bychom za předpokladu, že Cikáni žili mezi Evropany po více než třicet generací, dospěli k závěru, že v současnosti má evropské předky zhruba šedesát procent Cikánů. Netroufám si tvrdit nic o míře vzájemných sňatků Cikánů s ne-Cikány v minulosti, ale i kdyby se tento odhad tříprocentní průměrné míry vzájemných sňatků v minulých generacích ukázal jako nepřesný, lze mít jen malé pochyby o tom, že významný počet předků Cikánů tvoří Evropané.¹⁷ Ačkoli mnoho severoamerických Cikánů má mírně indický vzhled, většina by neměla potíže s tím, aby byli přijati jako bílí Američané.

Ano, Cikáni jsou výrazně a hluboce evropský. Nejen že většina jejich předků měla podle všeho evropský původ, ale i skupina jako celek pobývala po mnoho staletí v evropské kulturní oblasti. Domnívám se, že v jistém smyslu stála každá generace Cikánů před rozhodnutím, zda zůstat Cikány, a ti z ne-Cikánů, kteří se stali členy určité skupiny, zase museli nejprve volit, zda se připojí. Je samozřejmě, že dotčení tato rozhodnutí nečiní v nějakém ideálním smyslu ze „svobodné vůle“, k odpovídajícím volbám dochází v rámci společenských podmínek a individuálních preferencí. Ať již je ale součástí tohoto rámce cokoli, je zjevné, že svou roli zde hrají právě rozdíly mezi ústředními hodnotami Cikánů a ne-Cikánů. Jinak řečeno: domnívám se, že specifický „cikánský“ pohled na svět pomohl udržet jádro cikánského společenství a rovněž tak pomohl získávat ne-Cikány znovu a znovu pro cikánský svět.

Hlavní rozdíly mezi hodnotami Cikánů a ne-Cikánů si patrně nejlépe uvědomíme, zvažíme-li ve zkratce jejich postoje k práci a k autoritám a vezmeme-

¹⁷ Současný stav poznatků fyzické antropologie nám neumožňuje odhadnout poměr genů, které pronikly do cikánského genofondu z evropských zdrojů. Boyd (1963) tvrdí, že „genetická metoda“, za kterou považuje členění krevních skupin na A, B, O, poskytuje „potvrzení indického původu Cikánů“, jeho názor ovšem spočívá v absolutní neobeznámenosti s doklady, které pečlivě shromáždil Mourant (1954f). Nyní jsou k dispozici nová data ze Švédska, stejně jako přehled všech dostupných evidencí založených na krevních skupinách (Beckman & Takman 1965; Beckman, Takman & Aftors 1965). Z těchto zdrojů vyplývá závěr, že genofond Cikánů je poměrně samostatný a oddělený od genofondu ne-Cikánů. A nejen to, zdá se dokonce, že značné rozdíly panují i mezi genofondy jednotlivých samostatných cikánských skupin. Míra indického původu daného genofondu je ovšem velice sporná.

17. Fotografie pořízená v tábore Romů, okoli Bukurešti, Rumunsko, léto 1969

od ne-Cikánů očekává, že budou užiteční a nápomocní svým zákazníkům, klientům a pacientům; na straně druhé ovšem čelí velké silným motivacím, jakými jsou vydělávání peněz, kariéra a zisk výhody oproti ostatním. Mám za to, že cikánská kultura uvedenou ambivalenci zjednodušila a problém tkvící v dané oblasti vyřešila. Výsledkem je nejen jisté napětí mezi Cikány a těmi ne-Cikány, kteří s nimi přijdou do kontaktu, ale také jistý duch otevřenosti a přímosti, stejně jako vyhýbání se pokytrectví a přetvářce.

K obdobným závěrům jsem dospěl i v oblasti autority. Cikáni nemají žádné hlády, žádné řídicí výbory, žádná národnostní hnutí, žádné cikánské krále. Kdykoli média o uvedených fenoménech u Cikánů referují, stávají se obětí mystifikace ze strany určitých jedinců, kteří provozují více či méně propravené podvodné aktivity. Postoje Cikánů k ne-cikánské politice a náboženství jsou obdobně cynické. Cikáni často předstírají oddanost křesťanským hodnotám a patriotismus, já jsem se ovšem s autentickou loajalitou k politickým či náboženským institucím nikdy nesešel. ¹⁸ (Tímto tvrzením nevylučuji možnost případů, týkajících se určitých izolovaných jednotlivců. Obdobně je možné, že v Evropě, kde jsou cikánské skupiny více akulturované, bude situace odlišná; k dané problematice viz Cohn 1970. Stran popisu vztahů mezi Romy a protinacistickým odbojem za druhé světové války viz Yoors 1971.)

18 Ačkoli se Cikáni v Severní Americe nikdy neúčastní náboženských aktivit pořádaných ne-Cikány, na katolické kněze a zejména pak na pravoslavné popy pohlíží jako na držitele jisté nadpřirozené moci. Své děti ovšem jinak prokazují jen velké málo respektu a považují je víceméně jen za nutné zlo. Dané problematice jsem se věnoval více jinde (Cohn 1970).

Podiváme-li se na postoj ne-Cikánů k autoritám,

bude situace jistě mnohem komplikovanější. Na jedné straně se zde setkáme se značnou angažovaností pro vládu, politické strany a církve. Na straně druhé ale nalzeme mnoho případů odporu ke všem formám moci a autority. Zdá se, že ruku v ruce s potřebou vedení jde potřeba odporu (viz Cohn 1958). Svým jednoznačným odmítnutím samolibé moci a otrockého podrobení ukazují Cikáni – ve strovnání s ne-Cikány – znovu svou otevřenost a upřímnost.

A nakonec – Cikáni mají silně vyvinutý smysl pro integritu své vlastní kultury a udržují nedotknutelné rituální oddělení od outsiderů. Cikáni se s outsidery společensky nedsružují. Ženy se vyhýbají sexuálním kontaktům s outsidery velice účinně a nekompromisně. Kromě obchodu Cikáni do domů ne-Cikánů nevstupují. Tato rituální separace je umožňována a posilována všemi ostatními složkami cikánské kultury. Zábava a veselí cikánských oslav dává průchod pýše a štesti plynoucím z toho, že dotyčný není gažo. V případech, kdy nevěsta opustí svého muže (vím o jediném případě, kdy se tak stalo), ukládá instituce platby za nevěstu ohromný peněžitý trest. Cikánský jazyk, který každé Cikáně, které jsem v Severní Americe potkal, ovládalo naprosto perfektně, představuje komunikační prostředek vylučující outsidery. Kategorie tohoto jazyka nepřipouštějí možnost nespécifikovaného „člověk [man], ale zdůrazňují a vyžadují rozlišení „Cikán [Gypsy] versus „ne-Cikán [non-Gypsy].

Ve zkratce – Cikáni odmítají náš každodenní život a hodnoty naší kultury. Toto odmítnutí – vezmeme-li v potaz jistou míru nespokojenosti západního člověka – představuje pro mnoho lidí, zdaleka nejen Cikánů, lákadlo. Jsou-li mé předpoklady správné, můžeme uzavřít zjištěním, že uvedené faktory – cikánský postoj k práci a k autoritám a odmítnutí západního světa – jsou právě těmi rozhodujícími činiteli způsobujícími vytrvalost a odolnost Cikánů v ne-cikánském světě. Toto jsou pak také veskeré odpovědi na západní dilemata předkládaná západnímu člověku.

18. Fotografie pořízená v tábore Romů, Temesvár, Rumunsko, léto 1970

Kdokoli, kdo chce získat vhled do cikánské kultury, by si měl nezbytně přečíst knihu J. Yoorse (1967). Yooris znal Cikány tak, jak je nezná žádný *outsider*, který o nich kdy psal. Pro doplnění informací o metodách cikánských obchodů v New Yorku je velice instruktivní kniha Mitchellova (1955). Za přečtení stojí také nepublikovaná disertace Cottenové (1950), stejně jako Čokerova kniha o Romech ve Filadelfii (1966).

O jazyce Cikánů směrdatně pojednávají Gjerdman a Ljungberg (1963), jejich dílo je ovšem spíše pro pokročilé badatele než pro studenty. Totéž je možné říci o monumentální vědecké práci Sampsonové (1926), která je věnována odlišnému dialektu cikánštiny. Sampsonova díla by měli věnovat pozornost především studenti ostatních indických jazyků.

Ti, kdo čtou francouzsky, by si měli přečíst knihu Vaux de Folettera (1970), která představuje soupis toho, co nám říkají evropské dokumenty o příchodu Cikánů a jejich životě v Evropě do devatenáctého století. Pro němčináře je pak zde detailní zpráva o nacistické perzekuci Cikánů od Döringa (1964).

V oblasti studia Cikánů existují dva specializované časopisy: *Etudes Tsiganes*, vydávaný v Paříži a psaný francouzsky, a *Journal of the Gypsy Lore Society*¹⁹ vydávaný v Liverpoolu. Studie publikované v těchto časopisech mají různou kvalitu. Čtenář by si měl vždy klást otázku: „Odkud to autor ví?“ Pojistou skepsi. Přistupuje-li se ke starším číslům uvedených časopisů kriticky, mohou se stát výrazným zdrojem vědomosti.

- Beckman, L. & Takman, J. (1965). On the anthropology of a Swedish Gypsy population. *Hereditas* 53: 272–280.
- Beckman, L., Takman, J. & Arfors, K. E. (1965). Distribution of the blood and serum groups in a Swedish Gypsy population. *Acta genetica et statistica medica* (Basel) 15: 134–139.
- Bettelheim, Bruno (1959). Feral and autistic children. *American Journal of Sociology* 64: 455–467.
- Boyd, William C. (1963). Four achievements of the genetical method in physical anthropology. *American Anthropologist* 65: 243–252.
- Budilová, Lenka & Jakoubek, Marek, eds. (2007). *Cikánská rodina a příbuzenství*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové-Dryada.
- Calvet, Georges, Delvoye, Françoise & Labalette, Michèle (1970). Abrégé grammatical de manus. *Etudes Tsiganes* 16 (1): 69–79.
- Cavalli-Sforza, L. L. & Bodmer, W. F. (1971). *The Genetics of Human Populations*. San Francisco: W. H. Freeman.
- Cohn, Werner (1958). Social stratification and the charismatic. *Midwest Sociologist* 12–18.
- Cohn, Werner (1969). Some Comparisons between Gypsy (North American rom) and American English kinship terms. *American Anthropologist New Series*, 71 (3): 476–482.
- Cohn, Werner (1970). La persistance d'un group paria relativement stable: quelques réflexions sur les Tsiganes nord-américains. *Etudes Tsiganes* 16 (2–3): 3–23.
- Cohn, Werner (1972a). Marko and Moso. A Gypsy Tale from Canada told by Biga. *Journal of the Gypsy Lore Society* 51 (1–2): 13–27.

¹⁹ V roce 2000 byl název časopisu změněn na *Romani Studies*; více viz na: <http://romanistudies.lupjour-nals.org/default.asp?content=homepage>. (Pozn. překl.)

²⁰ Oproti originálnímu textu byla do seznamu navíc zahržena také díla ctrovaná v předmluvě překladatele „Když kniha znaje jako víno aneb Na okraj českého vydání Cikánů Wernera Cohna“, úvodním slově W. Cohna „Kniha Cikáni po pětácti letech“ a předkladatelových průběžných poznámkách pod čarou (pozn. překl.).

- Cohn, Werner (1972b). Marriage chez les Rom nord-américains: quelques conséquences du „prix de la mariée“. *Études Tsiganes* 18 (2-3): 4-11.
- Cohn Werner (necat.). Gypsy Categories of Men; Lexicon and Attitudes. Coker, Gülbün (1966). Romany Rye in Philadelphia: a Sequel. *Southwestern Journal of Anthropology* 22: 85-100.
- Cotten, Rena Maxine (1950). The Fork in the Road: A Study of Acculturation among the kalderaš Gypsies. Ph.D. Thesis, Columbia University.
- Döring, Hans-Joachim (1964). *Zigeuner im Nationalsozialistischen Staat*. Hamburg: Kriminalistik Verlag.
- Gjerdman, Olof & Ljungberg, Erik (1963). *The Language of the Swedish Copperrsmith Gypsy Johan Dimitri Taikon*. Uppsala: A-B Lundequistiska.
- Goldschmidt, Elisabeth (1963). *The Genetics of Migrants and Isolate Populations*. Baltimore: Williams and Wilkins, Association for the Aid of Crippled Children.
- Gudschinsky, Sarah C. (1967). *How to Learn an Unwritten Language*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Jean, Daniel (1970). Glossaire de gadškeno manus. *Études Tsiganes* 16 (1): 4-68.
- Lockwood, W. G. & Salo, S. (1994). *Gypsies and Travelers in North America. An Annotated Bibliography*. The Gypsy Lore Society Publication No. 6, Cheverly, Maryland.
- Lockwood, W. G. & Salo, S. (1995). American Bibliography Supplement. *Newsletter of the Gypsy Lore Society* 18 (4): 5.
- Lockwood, W. G. & Salo, S. (1998). American Bibliography Supplement. *Newsletter of the Gypsy Lore Society* 21 (3/4): 3.
- Markotic, Vladimir (1970). North American Gypsy terms: a comment. *American Anthropologist* 72: 847-848.
- Michajlova, Miglena & Georgiev, Dončo (2008). Етноymа Циганин/ Ціган/ Сіганин/ Циганин в вулгарштині, češtíně, chorvatštině a srbshtině, in: Jakoubek, M. & Vudilová, L., eds. *Romové a Cíkáni – neznámí i známí*. Praha: Leda, 134-143.
- Mitchell, Joseph (1955). Profiles – the beautiful flower. *New Yorker* 31: 39-81.
- Morris, Laura Newel (1971). *Human Populations, Genetic Variation, and Evolution*. San Francisco: Chandler.
- Mourant, A. E. (1954). *The Distribution of the Human Blood Groups*. Oxford: Blackwell Scientific Publications.
- Roberts, D. F. (1967). Incest, Inbreeding, and Mental Abilities. *British Medical Journal* 4: 336-337.
- Sampson, John (1926). *The Dialect of the Gypsies of Wales*. Oxford: Oxford University Press.
- Schull, William, J. & Neel, James V. (1965). *The Effects of Inbreeding on Japanese Children*. New York: Harper and Row.
- Slovník spisovného jazyka českého* (1989). Praha: Academia.
- Suttles, Wayne (1960). Affinal ties, subsistence, and prestige among the Coastal Salish. *American Anthropologist* 62: 296-305.
- Symposium on „Methodology of Isolates“ (1964). Organized by the Problem Commission of Neurogenetics of the World Federation Neurology. Basel: S. Karger.
- Vaux de Foletier, François de (1970). *Mille Ans d'histoire des Tsiganes*. Paris: Fayard.
- Yours, Jan (1967). *The Gypsies*. New York: Simon and Schuster.
- Yours, Jan (1971). *Crossing*. New York: Simon and Schuster.

Výběrová bibliografie Wernera Cohna

- Práce ciganologické**
- 1969 Some Comparisons between Gypsy (North American rom) and American English Kinship Terms. *American Anthropologist*, New Series, 71 (3): 476–482.
- 1970 La persistance d'un group paria relativement stable: quelques reflexions sur les Tsiganes nord-américains. *Études Tsiganes* 16 (2–3): 3–23.
- 1972 Mariage chez les Rom nord-américains: quelques conséquences du „prix de la mariée“. *Études Tsiganes* 18 (2–3): 4–11.
- 1972 Marko and Moso. A Gypsy Tale from Canada told by Biga. *Journal of the Gypsy Lore Society* 51 (1–2): 13–27; [německý překlad: Heinz Mode, ed. *Zigeunmärchen aus aller Welt*, Leipzig: Insel Verlag, 1983, 156–161].
- 1973 *The Gypsies*, Addison-Wesley Publishing Company, Reading, Massachusetts.

Ostatní

- 1954 Jehovah's Witnesses as a Proletarian Sect. MA Thesis, New School for Social Research.
- 1955 Jehovah's Witnesses as a Proletarian Movement. *American Scholar*, 24 (3): 281–298. (Přetištěno v: Hiram Haydn & Betsy Saunders, eds., *American Scholar Reader*. New York: Atheneum, 1960.)
- 1956 The Political Alignments of American Jews. PhD Dissertation, New School for Social Research.
- 1958 Social Stratification and the Charismatic. *Midwest Sociologist* 21 (1): 12–18.
- 1958 The Politics of American Jews, in M. Sklare, ed., *The Jews, Social Patterns of an American Group*. Glencoe: Free Press, 614–626.
- 1959 Jewish Political Attitudes: Their Background. *Judaism* 8 (4): 312–322.

- 1964 What is Religion? An Analysis for Cross-Cultural Comparison. *Journal of Christian Education*, 2–3: 116–138.
- 1976 Jewish Outmarriage and Anomie: A Study in the Canadian Syndrome of Polarities. *Canadian Review of Sociology and Anthropology* 13 (1): 90–105. (Přetištěno v: Alexander Himelfarb & C. James Richardson, eds., *People, Power and Process, A Reader*. Toronto: McGraw-Hill Ryerson, 1980, 35–52.)
- 1979 Participation in China. *Problems of Communism* XXVIII (1): 75–79.
- 1979 English and French Canadian Public Opinion on Jews and Israel: Some Poll Data. *Canadian Ethnic Studies* XI (2): 31–48.
- 1980 Equivocation in the Study of Totalitarianism. *Survey* 25 (3/112/): 179–188.
- 1981 The Aryans of Jean-Paul Sartre: Totalitarian Categories in Western Writing. *Encounter* LVIII (6): 86–91.
- 1985 „A Clear Provocation“: Esoteric Elements in Communist Language. *Encounter* LXIV (5): 75–78.
- 1986 The Persecution of Japanese Canadians and the Political Left in British Columbia, December 1941–March 1942. *B.C. Studies*, 68: 3–22.
- 1988 Bearers of a Common Fate? The „Non-Aryan Christian“ Fate-Comrades of the Paulus-Bund, 1933–1939. *Leo Baeck Institute Yearbook*, XXXIII: 327–366.
- 1991 From Victim to Shylock and Oppressor: The New Image of the Jew in the Trotskyist Movement. *Journal of Communist Studies* 7 (1): 45–67.
- 1995 *Partners in Hate*. Cambridge (MA): Avukah Press.

(Kompletní bibliografie Wernera Cohna je dostupná na adrese: <http://wernercohn.com/persbib.html>)

České překlady:

- Přibuzenská terminologie a cena za nevěstu, in: Budilová, I. & Jakoubek, M. (eds.), *Cikánská rodina a přibuzenství*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Vlasty Králové-Dryada, 2007, 193–198.
- Mýtnus cikánského národnostního hnutí, in: Jakoubek, M. (ed.), *Cikáni a etnicita*. Praha: Triton, 2008, 134–143.

Termíny psané tučným písmem byly do rejstříku oproti původnímu anglickému vydání doplněny; pocházejí z autorova úvodního slova „Kniha Cikáni po pětácti letech“, překladatelovy předmluvy „Když kniha zraje jako víno aneb Na okraj českého vydání *Cikánů* Wernera Cohna“ a jeho průběžných poznámek pod čarou. Ve dvou případech se nově zařazený termín objevuje již v původním textu, ale W. Cohn jej v rejstříku neuvedl, i v takovém případě jej uvádíme tučně.

- A**
- ařmí přibuzní (vazby) 40, 42, 46
 Anglie 24, 28
antropologie 9–12, 49
 Arfors, K. E. 49
Archiv University of British Columbia 15
Archivní fond Wernera Cohna 15
- B**
- Balkán (balkánské země) 27, 29–30
baro lažav (velká hanba) 43
 Beckman, L. 49
 Bělehrad 18, 29
 Bettelheim, B. 17
Biga 15–16
 Bodmer, W. F. 44
 bojáši (*Boiași*) 27–28, 30
bori 40–41
 Boyd, W. C. 49
 Británie 30
Budilová, L. 12, 14, 18, 40
buki (gráče) 38
 Bulharsko 24, 27, 29
bužo (pytlík) 37
- C**
- Calvet, G. 26
 Cavajili-Sforza, L. L. 44
 cena za nevěstu 40–47
 a inbreeding 43–47
paraimos (výměna) 44
 reciproční uspořádání (závazky, opatření) 41, 45
 únos 41, 48
 Cikáni
 aktivity misionářů 26
- akulturace 27, 50
 asimilace 26–27, 30, 48
buki (gráče) 38
 cena za nevěstu 22–23, 33–34, 40–48, 51
drabarinos (předpovídání budoucnosti) 34
 evropský původ 49
 funkce v komunistické straně 39
gažo (outsider) 36, 40–41, 51
 genealogie 22, 24, 44
 genofond 47, 49
 hostiny (oslavy) 13, 24–25, 29, 33–35, 51
 hudebníci 28
 inbreeding 23, 43–47
 jako instituce západní kultury 48–51
 jazyk 19–23, 26–28, 31–32, 40, 42, 48, 51
 „kočovní“ vs. „usedlí“ 27–29, 32
 ludari (*Judari*) 27
 metody výzkumu 20–25
 odmítnutí ne-cikánského světa 50–51
oňsa 20–21
oňsuria 35–36
 postoj k autoritám 49–51
 práce pro policii 38–39
 právní emancipace 32
 pravoslavná církev 27, 50
 profese mužů 38–39
 předpovídání budoucnosti 21, 26, 29, 33–39
 předvádění cvičených zvířat 27
 příbuzenská terminologie 22, 40–42, 47
 příklad kriminálníku 18
 původ 28, 31–32, 49
 rivalita cikánských rodin 39
 role žen 40
 rozmanitost Cikánů 26–30
 smysl pro integraci vlastní kultury 51
 snahy 23–24, 27, 32, 41–49
- stát se Cikánem 48
 stereotypní obrazy Cikánů 17–18
visca/višti 23, 47
 vyhýbání se pokrytectví a přetvářce 50
 vztah mezi jazykem a kulturou 22, 42
 vztahy s outsidersy 16, 25, 27, 51
 ztěknutí se cikánského způsobu života 48
 život Romů 33
- Cikáni jako instituce západní kultury 48–51
 evropský původ 49
 kulturní integrita 51
 postoj k prádu a autoritám 49–51
 rozdíly mezi hodnotami Cikánů
 a ne-Cikánů 48–49, 51
 stát se Cikánem 48
 tlak na asimilaci 48
 ztěknutí se cikánského způsobu života 48
- Cohn, W. 9–16, 22–23, 42, 47, 50–51
 Čoker, G. 52
 Coney Island 24, 35, 39
 Cotten, R. M. 19–20, 28, 52
 „cultural turn“ 11
- Č**
- české překlady zahraniční ciganologické literatury 9–12
Československo 13, 24, 27
- D**
- Davidová, E.** 10
 Delvoye, F. 26
 Döring, H.-J. 52
drabarinos (předpovídání budoucnosti) 34
 Duda 33–34
- E**
- Etudes Tsiganes* 20, 47, 52
- F**
- Fonsecová, I.** 10
 Francie 20, 24, 26, 32
 Fraser, A. 10, 12
- G**
- gažo* (outsider) 25, 35–36, 40–41, 48, 51
Gay y Blasco, P. 11
 genealogie 22, 24, 44
Georgiev, D. 18
 Gjerdman, O. 22, 52
 Goldschmidt, E. 44
 Gudschinsky, S. C. 22
- H**
- Hancock, I.** 10
- Hirt, T. 12
 hostiny (oslavy) 13, 24–25, 29, 33–35, 51
 cena za nevěstu 13, 34
 pít a tanec 33–34
 separace osob opacného pohľavi 33–34
 svátky svatých 24, 33
 účast všech věkových skupin 34
- HübSCHmannová, M.** 10
- CH**
- chamank* 40–41
- I**
- inbreeding
 a cena za nevěstu 43–47
baro lažav (velká hanba) 43
 důsledky pro genofond Cikánů 47
 míra inbreedingu 44, 47
 sňatek prvních bratrance/sestřenic 43–44
 Indie 28, 31
- J**
- Jakoubek, M.** 12–13, 15, 18, 40
 James, L. 23
 jazyk
 angličtina 28, 40, 42
 cikánská a anglická (česká) terminologie – tabulka 41
 dialekty 12, 22, 24, 26, 28, 31–32, 52
 indický vliv 31
 jazyky Sředního východu 31–32
 nutnost naučit se cikánštině 20–21, 23
 příbuzenská terminologie 22, 40–42, 47
romanes 26–27
 svědectví jazyka ve vztahu k původu
 Cikánů 31
- Jean, D. 26
Journal of the Gypsy Lore Society 52
 Jugoslávie 18, 24, 27–28
- K**
- Kalifornie 36, 39
Kerrić, D. 10
kindred 46–47
- L**
- Labalette, M. 26
 Ljungberg, E. 22, 52
Lockwood, W. G. 15
 Louisiana 27
 ludari (*Judari*) 27

M

- mačča* 32
- Madarsko 9, 24, 27
- Manhattan 36
- manušové (*manuš*) 13, 26-27, 30-31
- Markočič, V. 42
- „méditepci“ (*Coppersmiths*) 32
- metody výzkumu 20-25
 - foto dokumentace 24
 - nahrávání přiběhů 15, 22
 - osobní vztahy s informátory 15-16, 21, 24-25
 - police 21
 - příbuzenská terminologie 22, 40-42
 - rozhovory s informátory 15, 22
 - Tematický apercepční test 22
 - temání výzkum (šetření) 10, 15, 19, 21, 25
 - využití počítače 22-24, 43
 - zmínky v evropských dokumentech 31

- Michajlova, M.** 18
- Mitchell, J. 21, 37, 55
- Montreal 24
- Morris, L. N. 44
- Moskva 26, 38
- Mourant, A. E. 49

- N**
- našinos* (únos) 41
- náboženství 50
 - aktivita misionářů 26-27
 - angažovanost pro církev 51
 - využívání náboženských rekvizit při předpovídání budoucnosti 35
- Neel, J. V. 44
- Německo 24, 26
- New Orleans 24, 34
- New York 20, 24, 29, 34, 36-37, 39, 52

- O**
- obchod 52
 - buki* (gráce) 38
 - konflikt mezi finanční stránkou profese a jejím pojetím coby poskytované služby 50
 - prodej ojetých aut 13, 38-39
- ofisa* 20-21
- ofisurita* 35-36
- Okeley, J. 11

- P**
- parimos* (výměna) 44
- Paříž 20, 26-27, 52
- pašo 41-42
- Plasere, L. 11

Podúška, O. 12

- Polsko 24
- Portland, Oregon 24
- profese cikánských mužů
 - „cikánský kráľ“ 39, 50
 - poradce sociálního úřadu 39
 - práce pro policii 38-39
 - prodej ojetých aut 13, 38-39
- předpovídání budoucnosti 13, 21, 26, 29, 33-39
 - čistění bot, předstírání 36
 - lid vs. Volga Adams 36-37
 - ofisurita* 35-36
 - podvody (podvodné aktivity) 37, 50
 - rekvizity 35
 - role mužů při předpovídání 35, 38
 - role posluchače a radce 37
 - sexuální příšluby, naznačované 36
 - starší ženy 36
 - styl prostitutek 36
 - Times Square (v New Yorku) 36-37
 - vydělávání-získávání peněz 34, 50
 - způsoby předpovídání 35-36

- příbuzenská terminologie 22, 40-42, 47
- ařínní přibuzení 40, 42, 46
- bori* 40-41
- chamanik* 40-41
- kategorie „žlověk“ 40-41, 51
- kindred* 46-47
- kumato* 41-42
- pašo 41-42
- terminologie cikánštiny a angličtiny (čestiny) 41
- vztah mezi jazykem a sociální organizací 42
- žamutro* 41-42
- původ Cikánů (*Romů*) 10, 28, 31-32, 49
- migrace 12, 32
- právní emancipace 32
- svědecký jazyka ve vztahu k původu Cikánů 31
- zmínky v evropských dokumentech 31

- Puxon, G.** 10

- R**
- Rakousko 24, 32
- Roberts, D. F. 44
- role cikánských žen
 - modré rádky 36
 - prodej umělých květin 37-38
 - předpovídání budoucnosti 33-39
 - strážě u vchodu 21
 - žena jako hlavní obstaravatel financí 40-41
- romans* 26-27
- Romani Studies** 52

- Romové** 9-10, 12-13, 18, 26-27, 29-32, 33n., 49-52
- rozmanitost Cikánů 26-30
- bojaši (*bojaš*) 13, 27-28, 30
- britští Tinkerři 26
- manušové (*manuš*) 13, 26-27, 30-31
- němectví lenišové 26
- Romové* 26-27, 29-30
- síntové (*sinu*) 13, 26, 30
- španělští Cikáni 26
- Rumunsko 18, 24, 26-27, 29, 31-32, 49-51

- S**
- Salo, M. T.** 11
- Saló, S.* 15
- Sampson, J. 28, 52
- San Francisco 24, 37
- Seattle 24, 42
- Severní Amerika 12, 16-17, 19, 22, 24, 26, 29-30, 32, 39, 48, 50-51
- síntové (*sinu*) 13, 26, 30
- sňatky 23, 27, 32
- cena za nevěstu 41-42
- frekvence konsanguinních sňatků 43n.
- inbreeding 43n.
- kmenová příslušnost partnerů 23, 47
- reciproční uspořádání 45
- rodinné síťe 23-24
- sňatky s ne-Cikány 48-49
- stabilitizace (manželství) 23
- únos 41-42, 48
- uzavírání 23, 40-45
- Sovětský svaz 24
- Spojené státy 28, 31
- Srbsko 32
- srbský pravoslavný kalendář 33
- stereotypní obraz Cikánů 17-18
- drobná kriminalita 32
- krádeže dětí 17
- obraz v sociologické literatuře 18-19
- příklad kriminálních 18
- tužaci a dobrodruzi 18
- vojnomyšlenkářství a romanika 18
- zahálčivý život a nespolehlivost 17
- Stevano 15, 21-22, 24-25, 33-35
- Stewart, M.** 9-11
- Sutles, W. 40

- Š**
- Španělsko 28, 30
- Švédsko 24, 32, 49

T

- Takman, J. 49
- Tematický apercepční test 22
- Times Square (v New Yorku) 36-37
- Turecko 24, 28

- V**
- Valašsko 31
- Vancouver 20-21, 26, 29, 34-35
- Vania 21-25, 33-34, 43
- Vaux de Poletier, F. 31-32, 52
- vitsa/vitsi* 23, 47
- východní Evropa 27, 30, 39
- vztah Cikánů k outsiderům
- jazyková bariéra 19n.
- osobní vztahy s informátory 24-25
- outsider jako přítel** 16
- outsider jako zákazník 34-35, 38-39
- rituální separace (oddělení) 25, 40, 51
- stát se Cikánem 48
- vztahy s policií 36-39
- „cikánský kráľ“ 39
- poradce sociálního úřadu 39
- realita cikánských rodin 39

- W**
- Williams, P.** 11

- Y**
- Yoons, J. 17, 32, 50, 52

- Z**
- západní Evropa 12, 32
- zpráva úřadu britské vlády 28-29

- Ž**
- žamutro* 41-42
- život Romů 33-39
- hostiny (*oslavy*) 13, 24-25, 29, 33-35, 51
- nevráživost 34
- nuda a jednodušnost 34
- prodej ojetých aut 13, 38-39
- prodej umělých květin 37-38
- předpovídání budoucnosti 33-39
- rivalita cikánských rodin 39
- separace osob opačného pohlaví 33-34
- sociální dávky (podpora) 38-39
- svátby svatých 24, 33
- školní docházka 34
- telefonování 33-34
- život starých Cikánů 34

- Ž**
- žamutro 41-42
- život Romů 33-39
- hostiny (*oslavy*) 13, 24-25, 29, 33-35, 51
- nevráživost 34
- nuda a jednodušnost 34
- prodej ojetých aut 13, 38-39
- prodej umělých květin 37-38
- předpovídání budoucnosti 33-39
- rivalita cikánských rodin 39
- separace osob opačného pohlaví 33-34
- svátby svatých 24, 33
- školní docházka 34
- telefonování 33-34
- život starých Cikánů 34

SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ

Alena Miltová & Jiří Ryba

edice řada **STUDIE**

NEJNOVĚJŠÍ TITULY

Tomáš Katriňák

**Spříznění volbou? Homogamie a heterogamie
manželských párů v České republice**

Můžeme předpovědět, jak bude vypadat náš životní partner nebo partnerka? Jsou partnerské (a následné manželské) vztahy navazovány podle nějakého pravidla? Až do první poloviny 20. století se v sociální vědě a odborné veřejnosti mělo za to, že nikoliv. Dnes víme, že opak je pravdou. Uzavřeným sňatkům dominuje pravidlo homogamie. Podle tohoto pravidla nejsou sňatky mezi lidmi uzavírány náhodně, ale na základě podobností v sociálních charakteristikách mužů a žen, jimiž jsou vzdělání, příjem, věk, zaměstnání, náboženské vyznání, etnická příslušnost nebo místo a velikost bydliště.

Kniha analyzuje uzavřené sňatky v české společnosti s ohledem na sociální charakteristiky snoubenců. Jejím cílem je ukázat, že sňatek a manželství jsou součástí sociálně stratifikačního procesu – jedním z konstitutivních prvků sociální pátěře české společnosti.

Do jaké míry je uzavírání sňatků v české společnosti sociálně strukturované?

Jaké typy homogamie se u nás vyskytují?

Jak se jednotlivé typy homogamie v čase vyvíjejí?

Co tento vývoj znamená pro strukturu české společnosti?

Jaké faktory podmiňují homogamně a heterogamně uzavřené sňatky?

Proč můžeme hovořit o „nerovných šancích na sňatek“?

Kniha obsahuje grafy, tabulky a rejstřík.

240 stran, 295 Kč, ISBN 978-80-86429-98-4

Vydalo **SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ (SLON)**, Praha 2009.
Vydání první.

Ediční řada *Studie*, 57. svazek. Redigují Jiří Ryba a Alena Miltová.
Odpovědná redaktorka Alena Miltová.

Návrh obálky, grafická úprava a sazba studio Designiq.
Výtiskla tiskárna Aleš Zápotočský – az servis, Mendků 9, Praha 4.

Adresy vydavatelů:
Alena Miltová, Rabyňská 740/12, Praha-Kamýk,
Jiří Ryba, U Národní galerie 469, Praha-Zbraslav.

Adresa nakladatelství:
Jiřská 1, 110 00 Praha 1
slon@slon-knihy.cz
www.slon-knihy.cz

Kniha *Cikáni* Wenera Cohna vyšla poprvé v roce 1973 a od té doby se stala světovou ciganologickou klasikou, kterou nalezneme v bibliografii v zásadě všech seriózních prací zabývajících se danou tematikou.

Kniha je koncipována jako uvedení do problematiky studia Cikánů. V jednotlivých kapitolách se autor zabývá nejvýznamnějšími oblastmi ciganologického bádání – metodami výzkumu, původem Cikánů, rozmanitostí cikánských skupin, charakteristikami cikánského života, přibuzenstvím u Cikánů, Cikány v rámci západní kultury ad. Výsledky vlastních výzkumů přitom autor neustále konfrontuje s poznatky uváděnými v existující literatuře na toto téma, čímž zajišťuje komparativní rozměr celé publikace.

Text W. Cohna je doplněn úvodní studií překladatele, která české vydání *Cikánů* uvádí do kontextu českých ciganologických studií a tuzemské původní i překladové literatury zabývající se Cikány. Pro české vydání W. Cohn napsal novou předmluvu nabízející reflexivní „ohlédnutí zpátky po 35 letech“.

Knihu *Cikáni* napsal profesionální sociolog, určena je však všem zájemcům o ciganologickou problematiku nejen z akademické, ale i ze státní či neziskové sféry.

Werner Cohn se narodil roku 1926 v Berlíně. Vystudoval sociologii v New Yorku (v roce 1956 získal titul Ph.D. na New School for Social Research) a v roce 1960 nastoupil na katedru antropologie a sociologie na University of British Columbia, kde setrval až do předčasného penzionování v roce 1986. V oblasti výzkumu se Werner Cohn zaměřoval na sociologii Židů a malých politických hnutí. Zvláštní pozornost pak věnoval výzkumu Cikánů. V této oblasti začal bádát na přelomu let 1966/1967 během vědecké dovolené ve Francii a ve studiu cikánské kultury a jazyka poté pokračoval, přičemž do Evropy se opakovaně vracel. Během let napsal Werner Cohn o Cikánech řadu statí do mnoha vědeckých periodik a v roce 1973 napsal knihu *Cikáni (The Gypsies)*, v níž svá bádání v dané oblasti shrnul. V současné době je Werner Cohn v penzi a žije v New Yorku.

Werner Cohn

Cikáni

Werner Cohn

Cikáni

ISBN 978-80-7419-008-7

9 788074 190087

Doporučená cena 140 Kč

57
56
a

SIAM

UDIE